

INTERVJU SA IGBALE NOVOSELOM MEHMETI

Priština | Datum: 13. januar, 2022.

Trajanje: 120 minuta

Prisutni:

1. Igbale Novosela Mehmeti (Sagovornica)
2. Anita Susuri (Vodila intervju)
3. Renea Begoli (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi Deo

Anita Susuri: Gospođo Igbale, da li možete da nam se predstavite, kažete nam svoj datum rođenja, gde ste se rodili, nešto o vašoj porodici, vašem poreklu...

Igbale Novosela Mehmeti: Ja sam Igbale Novosela Mehmeti. Dolazim iz patriotske porodice, i moja porodica i ja smo praćeni tokom celih naših života. Pritvori, mučenja... skoro da sam odrasla ispred zatvorskih ćelija. Moja porodica... i to nije slučajno, jer čak i tokom Drugog svetskog rata, okupator bi bio uhapšen... odveli su barem 27 članova naše porodice, iz našeg sela, mog ujaka i njegovog sina među njima. Dakle, rođena sam u Vučitrnu, ime moje majke je Naile, Naile Šala.

Moj otac je Ismajl... Novosela. Samo prezime mog oca je bilo Novosela jer je napustio selo Novo Selo [naziv na albanskom je Novosella] i zadržao prezime Novosela. Moji roditelji su se preselili u Vučitrn iz Novog Sela. Moj najstariji brat je rođen tamo u Vuči... u Madžunskom Novom Selu, kasnije je majka rodila još četvoricu dečaka i mene u Vučitrnu... i onda još jednog dečaka. Tako da su mi čak dali i ime Igbal, jedina sestra među petoro braće. Moji roditelji su se preselili u Prištinu 1953. Moja majka je rodila još dve devojčice u Prištini. Dakle, ja sam odrastala u Prištini od 1953. Počela sam sa školovanjem...

Anita Susuri: Pre nego što nastavimo, htela sam da vas pitam o... pošto ste spomenuli [priču] o Drugom svetskom ratu. Da li znate još nešto o toj priči?

Igbale Novosela Mehmeti: Ta istorija je poprilično neispitana. Nažalost, nikada nije otkriveno šta se desilo tim dečacima, i njihovi grobovi nikada nisu nađeni, pored toga što su njihova imena prenošena na drugu decu. U to vreme, činilo se da su svi uzimali žito, tovarili su ih u kočije, na kočije koje su vukli konji, i vodili su svoje dečake sa njima, "Oni će da istovaruju žito i oni će... vrtićemo vam decu." I nikada se nisu vratila, u to vreme... ništa nisu znali o njima, nisu znali gde se to desilo, šta se desilo i šta se nije desilo.

Anita Susuri: Da li su ih odveli Nemci ili Srbi?

Igbale Novosela Mehmeti: Srbi, ne Nemci. Nemci su bili spasitelji u to vreme... Srbi su ih odveli.

Anita Susuri: A zašto je vaš otac napustio Novo Selo?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, moj otac... njegova majka je umrla mlada i on je odrastao sa svojom maćehom, i navodno nakon što se oženio, dobili su sina i... mislio je da može da živi u gradu. Vučitrn su zvali *shehër* [alb: grad] (smeje se). Poveo je moju majku, njegovu mladu nevestu, sa njihovim sinom, "Ćzim je imao," rekla je moja majka, "devet meseci." I otišli su u Vučitrn.

Anita Susuri: Počeli ste da nam pričate o vašem detinjstvu u Prištini, osnovna škola...

Igbale Novosela Mehmeti: Završila sam osnovnu školu... u početku smo išli u školu "Vuk Karadžić", a to je danas "Elena Gjika." U međuvremenu je izgrađena nova škola "Branislav Nušić", škola "Đerđ Fišta." Verujte mi, polovinu đaka, nas koji smo tamo živeli, prebacili su u tu školu, tako da sam osnovnu školu završila u tadašnjem "Branislavu Nušiću", u "Đerđ Fišta" [danas]. Upisala sam školu... {kašlje} izvinite. Još smo bili u osnovnoj školi '68... moj brat je bio zatvoren '64, i tada je počeo horor za moju porodicu. Moj brat Sabri je imao ženu i šestomesečnog sina Lira... bio je u zatvoru. [Bio je] u istoj organizaciji sa Ademom Demačijem.¹ Ostavio je malog sina i ženu; osuđen je na devet godina.

Dok je moj brat Selatin iste godine... osuđen za šivenje 90 zastava jer kada se pojavio na sudu... osuđen je zato što je po zanimanju bio krojač. Selatin je bio u zatvoru dok je bio normalista [polaznik *Shkolla Normale*], držali su ga oko dva meseca i izbacili iz škole. U međuvremenu, Selatin je završio *Shkolla Normale*.² Upisao je Filozofski fakultet, verio se i... demonstracije '68.³ I ne znam šta da kažem o svom detinjstvu. Sve vreme se radilo o zatvorima, da pripremam pakete, da ih šaljem u zatvor, da posećujem našu braću... to je bilo moje detinjstvo.

Radilo se o ovakvim stvarima, imali smo snaje kod kuće, decu bez jednog roditelja... tu je bila moja majka koja se najviše brinula, [dok] moj otac je bio poljoprivrednik po zanimanju. U međuvremenu je

¹ Adem Demači (1936-2018) je bio albanski pisac i političar i dugogodišnji politički zatvorenik koji je proveo ukupno 27 godina u zatvoru zbog svojih nacionalističkih ubeđenja i političkih aktivnosti. 1998. je postao vođa političkog krila Oslobođilačke vojske Kosva, a sa te pozicije se povukao 1999.

² *Shkolla Normale* se otvorila u Đakovici 1948. kako bi obučavala nastavnike koji su bili potrebni za novootvorene škole. Uz izuzetak kratke pauze tokom italijanske fašističke okupacije Kosova tokom Drugog svetskog rata, to su bile prve škole na albanskom jeziku koje je Kosovo ikada imalo. 1953. godine se *Shkolla Normale* preselila u Prištinu.

³ Tokom oktobra i novembra 1968, albansko stanovništvo je organizovalo puno protesta širom Kosova. Glavni zahtev je bio da se prizna zahtev Kosova na samoopredeljenje. Prva i najveća demonstracija je organizovana u Prištini, 6. oktobra 1968. Protest je završen ispre Prizrenske ige gde je prvi put javno artikulisan zahtev za Republikom Kosovo.

odrastao moj brat Bedri. Uglavnom se nosio sa svima i ja mu se javno zahvaljujem. Bavio se našim obrazovanjem, brinuo se, podizao decu naše braće, nekad sa jednim, nekad sa drugim, vodio nas u zatvor [u posete] i slao im pakete. Pošto je Selatin osuđen na devet godina, ostavio je svoju mladu nevestu, a ona ga je čekala pet godina. U zatvoru je bio pet godina. Pripremili smo mladu i spremili je za venčanje. Selatin je izašao iz zatvora u četvrtak, a venčali su se u nedelju. Bila je to velika radost.

Time smo se mi, naša porodica, na neki način bavili, još od '73, otkako je Selatin izašao iz zatvora '73, a Sabri je još bio u zatvoru. Bio je to neka vrsta života, kako da se izrazim, bilo nas je nekoliko, ali svi zajedno. U to vreme, nešto kasnije, oženio se i Bedri, a i ja sam se udala '75. Selatin je izašao iz zatvora, do kraja godine su imali Valona. Valon je rođen 28. novembra, a onda je pričao o mučenju, "Ko je Valon i zašto 28. novembra?" "Pa, moj sin je rođen 28. novembra u bolnici. Nisam ga lično registrovao." Posle godinu dana rodila se Donika. A Selatin je ponovo zatvoren 15. septembra u organizaciji Adema Demačija. Mlada snaja je ostala sama, ali ovoga puta sa dvoje dece. Opet užas za užasom, patnja sve vreme. Nismo slavili praznike, bili smo u nevolji svakog Bajrama. Moja majka je bila ta koja je govorila, "Nadajmo se samo ove godine, nadamo se samo ove... još ove Nove godine, a onda ćemo se okupiti"

Nakon što sam se udala, posle dve godine rodila sam sina. Sabri je ponovo zatvoren zbog svadbe u Đakovici. Bio je u zatvoru, i osuđen na dve godine. Njegova žena i mala deca ponovo su bili sami. Dakle, strahote, zatvaranja nisu... nisu mogla da zaustave moju porodicu. U... rodila sam... Prvo sam rodila Kuštrima, pa Jašara, kome smo dali ime po dedi jer... otac mog muža je umro i mi smo mu dali ime, i na kraju smo se sve tri porodile... sve moje prijateljice, '82. Posle demonstracija '81,⁴ Albanke su nazivali mašinama koje ne znaju šta da rade osim da rađaju. I ljutito, sve smo rekle, "E, znate šta, sve ćemo roditi još jedno" (smeje se).

Konsultovala sam se sa Mekulijevom, ona je bila dobar doktor, dobar ginekolog...

Anita Susuri: Sadete Mekuli...

Igbale Novosela Mehmeti: Da, Sadete Mekuli. I ona je pitala, "Koliko dece imaš?" Rekla sam, "Imam dvojicu sinova, ali želim još jednog." Zagrlila me je, "Takve žene nam trebaju" (smeje se). I to je iznenađujuće, cela moja grupa prijateljica, oko pet ili šest nas, je rodila sinove u isto vreme (smeši se). To je bila '81, i tad su se desile demonstracije '81. Pritovri i mučenja su opet počeli za moju porodicu.

[Intervju se ovde prekinuo]

Anita Susuri: Govorili ste o '79.

⁴ 11. marta 1981, polomljen je tanjir u studentskoj menzi što je predstavljalo nezadovoljstvo studentskim uslovima. Nakon ovog čina, mnogi studenti su se pridružili i počeli da prevrću stolove. Događaj je pokrenuo velike studentske demonstracije. Zahtevi za boljom hranom i domskim uslovima postali su simbolični za albanske zahteve za jednakim pravima u Jugoslaviji.

Igbale Novosela Mehmeti: ‘79, žena mog brata Sabrija je bila mlada, imala je petoro dece. On [Sabri] je bio čuo da su hteli da je zatvore. Jedne noći, poznati fizijatar je bio na svom putu kući iz noćne smene, pošto je moj brat bio krojač u to vreme, rekao je... fizijatar je bio Ramadan Džema, rekao je, “Imao sam dvojicu iz UDB⁵ prošle noći u bolnici, i rekli su mi da sutra imaju veliki zadatak da strpaju u zatvor nekoga iz porodice Novosella.” Tad je moj brat odlučio da ne odustaje. Rekao je, “Nisam sposoban da sad trpim zatvorska mučenja. Spremio sam otrov u džepu, ako me uhvate, ubiću se.”

[Intervju se ovde prekinuo]

Anita Susuri: Gospodo Igbale, spomenuli ste da ste kao dete često išli u posetu braći u zatvoru i da ste im slali hranu. Kakav je bio taj vremenski period, kako ste se spremali za to, kako ste išli tamo, kako ste se osećali kao dete?

Igbale Novosela Mehmeti: Kako se... kako se oseća dete kada ode da poseti brata u zatvoru? Pre svega, posete... zapravo smo im samo dva puta nedeljno slali odeću, ponedeljkom i četvrtkom. Često su, kada smo dobili njihovu neopranu odeću, imali mrlje od krvi od mučenja u zatvoru. Posete su bile jednom u dve nedelje. Pokušali smo da usaglasimo ko da ide ovaj put, ko taj put. Često se sećam zatvorskih rešetki, kao žica, često {plače}. Moja majka je govorila, “Isvuci jedan prst da te dodirnem” {dodirne prst}, znaš, pošto nije bilo mogućnosti da se drži za ruke ili razgovarati kako treba. Godinama za redom, nekad jedan, nekad drugi, dešavalo se i da obojica budu [u zatvoru]. Često se, kese koje smo spremali kod kuće, dešavalo da posle svih napora da ih sprememo, proveravaju kilograme, postojala je granica, ne sećam se baš. Bacili bi pola stvari, “Doneli ste više nego što je dozvoljeno.”

Anita Susuri: U kom zatvoru je bio?

Igbale Novosela Mehmeti: (Uzdah) U koji? U koji zatvor nisu išli (smeje se). Uglavnom u zatvoru u Prištini, kada su bili zatvoreni, slali su ih pravo u zatvor u Prištini. A onda je Selatin dugo bio u prizrenskom zatvoru. Selatin je bio dugi niz godina u požarevačkom zatvoru. Sećam se kao da je bilo danas, bilo je hladno, a zime su zaista teške. Morali smo da idemo od Prištine do Kosova Polja, a zatim da uđemo u voz u Kosovu Polju. A onda da uđete u autobus za Beograd, stanete na putu, pa idite do Požarevca. Od Požarevca, [do] Zabele, gde je bio zatvor, jer smo mi... išli smo jednom u Zabelu iz Požarevca, bilo je stvarno hladno. Slučajno smo otišli zajedno sa sestrom Adema Demaćija, Ajše. Smrzli smo se, a vetar nas je udarao sa strane u kočijama, tako da je bilo...

Anita Susuri: Tamo ste išli kočijama?

Igbale Novosela Mehmeti: Iz Požarevca u Zabelu. Požarevac i Zabela su jednako udaljeni kao Priština i Kosovo Polje, bilo je jako hladno, i nije bilo... Dok smo od Prištine do Kosova Polja vozom...

⁵ Članovi UDB, Uprava državne bezbednosti.

autobusom. Iz autobusa... ušli bismo u autobus u Beogradu i stali u Požarevcu usput. I onda smo u Požarevcu, čekali smo da prođemo pored nečega, da idemo...

Anita Susuri: U zatvor.

Igbale Novosela Mehmeti: Da, u zatvor. Zatvor je bio u Zabeli.

Anita Susuri: Sa kim ste često išli?

Igbale Novosela Mehmeti: Posećivali smo redom. Kad sam išla, išla sam sa majkom, ponekad bi i otac išao. Ponekad... kasnije, kada smo kupili auto, kupio ga je moj brat Bedri, on je vozio decu i snaje autom. Pošto prvo nismo imali auto, a onda ih je moj brat uzeo... Neko vreme, kasnije, Selatin je odležao drugu kaznu... u Mitrovici. Oni [zatvorski radnici] su bili toliko odvratni u Mitrovici, sećam se kao danas, uglavnom su bili Albanci. Sećam se kako je bilo danas, Valon je bio mali, a kad smo otišli, ja, moja majka i Elife, snaja, držimo sina. Kada smo otišli do vrata... Ja nisam išla u to vreme, moja majka i Elife bi. Na vratima su rekli, "Deci nisu dozvoljene posete." Nisu dozvolili dečaku. Toliko je plakao, i nije hteo da pusti majku. Dakle, morala sam da idem u posetu. Snaja i njen sin su ostali u autu, nisu im dozvolili da uđu. Rekli su da deca ne smeju, a nisu im dali da uđu sa detetom.

Anita Susuri: Vaša braća, rekli ste nam o zastavama koje su šili, ali koje su bile aktivnosti... aktivnosti kojima su se bavili?

Igbale Novosela Mehmeti: Adem Demači je bio naš komšija, imali smo samo tri-četiri kuće između (smeje se). I zajedno su odrasli i zajedno proveli mladost. Formirao je organizacije. I pitao je ko želi da se pridruži, moj brat je organizovao i pisao slogane, održavao sastanke i okupljanja. I doneli su odluku da sašiju zastave za distribuciju po celom Kosovu određenog dana. Moj brat je tada bio krojač i sašio je 90 zastava, a istog dana su ih mladi ljudi, đaci, nekako organizovali i podelili po Kosovu.

Anita Susuri: Spomenuli ste da ste bili ovde u Prištini, da ste živeli blizu gospodina Demačija. Kakvo je bilo naselje, rekli ste da ste živeli negde blizu [Hotela] Božur...⁶

Igbale Novosela Mehmeti: A, ne, [živela sam blizu] Božura kad sam se udala.

Anita Susuri: Gde ste živeli kada ste bili dete?

Igbale Novosela Mehmeti: Živeli smo... to je sada ulica Afrima Lodže. Zapravo se dobro osećam jer je Afrim Lodža bio blizak prijatelj mog brata. Tu je bila i ulica Rijeka blizu pozorišta Dodon. jedan od moje braće sad živi ispred njega. Drugi je otišao, [ali] ja sam tamo išla kao dete i odrasla sam tamo, u tom

⁶ Hotel Božur, prištinsko obeležje, bio je prvi hotel u gradu. Danas je to Swiss Diamond Hotel na Bulevaru Majke Tereze.

naselju. A Adem je bio naš komšija. Moj otac je tada bio poljoprivrednik, bavio se poljoprivredom. Sećam se kao da je bilo juče, svaki put kada sam slala korpu... luka, kofu krompira da... da podelim sa drugima jer su okolnosti bile drugačije tada i posebno *inxhja*⁷ Naza, majka Adema Demaćija i njegova žena Džemajlija, koja je ostala sa svojom decom u teškim uslovima i tako... slali smo im stvari jer je naša porodica imala hranu..

Anita Susuri: Kakav je generalno bio život, mislim i društveni, u to vreme, kako ste provodili vreme? Na primer, ne pričam o aktivnostima, ali pored toga, kakav je život vodila vaša porodica?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, naša porodica je imala normalan život... normalan život. Moj otac je bio poljoprivrednik, a onda smo krenuli u školu, a mlađi brat se zaposlio. Finansijski smo uvek bili dobro. Moja majka nikada nije dozvolila da se naša kuća pretvori u... sve vreme, moja majka je bila ta koja je održavala [raspoloženje], "Mi smo u redu, to će se desiti." Imala je taj ponos koji je osećala, "Moji sinovi su u zatvorima," taj ponos nas je držao. Verujte mi, nikada nismo plakali u kući, nismo tugovali, nismo... kao deca bez oca, bili smo ponosniji od sve ostale dece u komšiluku. Iako je bilo dosta njih koji nisu razgovarali sa nama, znate, "upropaštavate naše bratstvo-jedinstvo." Ali, mi smo istrajali i imali svoja uverenja.

Sećam se kao da je bilo danas, sa nama je ostala Selatinova verenica, a majka nas je terala da joj pevamo da je primimo kao snaju. I... i ona nas je učila pesmama. Njeno ime je Elife, "Elie, lepotice, čekala si svog muža pet godina. U zarobljeništvu je pet godina da bi se Kosovo [ujedinilo] sa Albanijom." Verujte mi kada sam prvi put prešla granicu da bih otišla u Albaniju, rekla sam naglas, "Majko, Kosovo je postalo Albanija. Nisi ovde da vidite, ali mi idemo u Albaniju i slobodno se vraćamo." Dakle, naša kuća i naša porodica su stajali...

Još nešto sam zaboravila, svaki zatvor, majka je pojačavala zvuk... imali smo te okrugle kasete. Volela je da sluša folklornu muziku, patriotsku muziku. A kada je videla da će se kuća napuniti pandurama, pojačala bi radio. Ali sva ova mala deca koju smo odgajali, nijedno od njih nije odraslo a da nije puštena do kraja {pretvara se da nešto odmotava rukama}. Čak su proveravali i svoju odeću i pelene, u slučaju da nađu neki neprijateljski materijal, da li nađu nešto napisano. Toliko odeće, i spavaće sobe, sve je uništeno. Bilo je strašno, gore nego u filmovima. Tako je bilo, ali uprkos tome, i dalje smo se čvrsto držali, veoma...

Anita Susuri: Spomenuli ste da ste imali komšije i druge ljude koji su vas optuživali da rušite bratstvo i jedinstvo...

Igbale Novosela Mehmeti: Da.

⁷ *Inxhe* (indže) je albanski izraz koji pokazuje poštovanje i naklonost prema starijoj ženi.

Anita Susuri: Htela sam da vas pitam nešto vezano za to. Da li su komšije koje su to govorile bile u blizini ili...

Igbale Novosela Mehmeti: Pa da budem iskrena, bilo je i onih koji su bili blizu i dalje, a bilo je ljudi koji su samo dolazili blizu kuće, nisu smeli da priđu blizu vrata, od straha jer su to sve stvari koje su zahtevale veliku odgovornost, znate, ako vas je neko video da se družite sa [nama], ili u poseti [kod nas], moja bliska porodica je uvek bila praćena, moj muž takođe... pratili su ga kako ide na posao, i vraća se. Dakle, oni su nas mnogo pratili u to vreme, bio je veliki rizik i ljudi bi bili zatvoreni zbog jedne stvari koju su rekli. Dakle, bilo je ljudi koji su bili uplašeni.

Anita Susuri: Da li se sećate demonstracija '68, protesta? Sigurno su vaša braća bila tamo, ali mislim da ste vi bili jako mali ali...

Igbale Novosela Mehmeti: Bila sam mala, ali sam tada učestvovala. [Bila sam] mala, ali sam učestvovala. Bio je 28. novembar, padao je slab sneg. Znala sam da se organizuju po kućama, u našoj kući, svi ti prijatelji koji su kasnije bili zatvoreni, družili su se kod vas, jeli kod nas, pili... moja majka je spremala stvari. I bilo je strašno, moj brat Sabri se vratio i rekao je, "Grad je postao užasan. Molim vas idite i tražite revolver od ujaka Hakifa." Imali smo ujaka (smeje se). I kao dete sam otišla i pitala, "Ujka Hakife, Sabri me je poslao da tražim... pištolj." Znate, "Odlazi," rekao je, "idi kući" (smeje se). Vikao je na mene, "Idi kući, o kakvom pištolju pričaš." Postalo je velika stvar, u vreme kada je bilo ubistava počela su se dešavati ubistva. Murat Mehmeti je ubijen tog dana. Bilo je strašno. I počeli su da zatvaraju ljude. U to vreme, Selatin je bio zatvoren, kao organizator demonstracija. Devet ljudi je zatvoreno. Bio je u zatvoru... osuđen je na devet godina zatvora.

Anita Susuri: Da li je '68 po prvi put zatvoren?

Igbale Novosela Mehmeti: Ne, bio je i '64. Selatin je bio u zatvoru dok je bio normalista, ali je bio maloletan pa su mu dali samo dva-tri meseca. I te godine su ga izbacili iz škole, ali on je onda privatno završio i diplomirao. '68 je bio student, dobio je... dobio je indeks.⁸ I verio se. Ozvaničili su to jer će se u vreme veriti... on je nije poznao, Selatin je nije ni poznao. Upoznala ga je preko pisama u zatvoru. Mogli smo da šaljemo pisma jednom mesečno i moja majka bi me naterala da ih napišem. Diktirala bi to reč po reč pošto moja majka nije znala da piše... i na kraju, ostavili bismo komadić da ga napiše Selatinova žena, a ona bi zatvorila kovertu da ne bismo pročitali njen deo (smeje se)... pa ne bismo čitali njen deo pisma, a poslali bismo ga Selatinu.

Anita Susuri: Dakle upoznali su se u zatvoru.

⁸ Indeksi koji su se izdavali '90-ih su imali napisano "Republika Kosovo" na njima. Često bi srpska policija maltretirala albanske studente kad bi im našla ovaj indeks.

Igbale Novosela Mehmeti: Da, zapravo da. Mi... imali smo neku vrstu prijateljstva pošto je žena mog brata imala rođaka, ali nikada nisu razgovarali jedno s drugim. Zato je moja majka rekla da odmah povedem mladu, sa gostima koji će doći da vide Selatina. Odveli smo je kod krojača i napravili odeću... sve smo radili jer smo imali para. I spremili smo njenu spavaću sobu i sve i odmah u nedelju odveli mladu.

Anita Susuri: Kako je bilo, možda ste o tome pričali, sigurna sam da jeste... kako je njima bilo, kako su se osećali na primer?

Igbale Novosela Mehmeti: Osećali su zaista veliki ponos. Znače, to ih je održalo. Neveste i deca i svi. Naša kuća nije bila jadna, nije bilo žalosti. Kada je... izašao iz zatvora... bio je okružen sa verovatno 15 policajaca. Ali kada je Selatin pušten, nismo se vratili plačući. Moja majka je bila hrabra, bila je *burrnesha*,⁹ rekla je, "Sutra će ga pustiti. Ponosna sam na ono zbog čega su moji sinovi u zatvoru." Dakle, taj ponos je držao i njihove žene jer je bilo teško veriti se i čekati nekoga a da ih ne poznaješ, ne znajući da li treba da čeka muškarca u zatvoru pet godina... ali, taj ponos ih je uvek držao.

Anita Susuri: Možete li nam ispričati kako su se pridružili *llegale*¹⁰ i tim grupama?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, čak ni moj muž u poslednje vreme nije znao (smeje se). Bila sam... Bila sam mlada žena. Bila sam možda najstarija devojka u porodici. Sve vreme sam bila čvrsto povezana sa svojom braćom. I nisam znala da sam deo te grupe ili organizacije do kasnije. Bio je Metuš Krasnići koji je bio na čelu te organizacije. Bio je Šefki... Šefčet Strovci, on je bio iz Strovca... Šefčet Jašari i moj brat Sabri. I doneo je gomilu dokumenata da piše [pisaćom mašinom]. "Da li znaš kako da je koristite?" "Da, more," jer sam završila ekonomsku školu i imali smo predmet u kojem smo naučili da koristimo pisaću mašinu... i tako sam znala kako da je koristim.

I doneo je gomilu dokumenata jednom, dvaput. A on je rekao, "Bolje je da ne kažeš Fadilu." Rekla sam, "Ne more, Fadil ne zna ništa" (smeje se). To se često dešavalo kada je moj sin Kuštrim bio mali, pokupio bi ga i poslao njegovoj majci dok sam ja ovde pisao dokumenta. I bio je problem kako ćemo pocepati rukom pisani dokument tako da se ne može ući u trag. Često smo ih cepali, na sitne komade, i bacali u toalet, da im se ne može ući u trag...

A onda sam morala da izveštavam, s vremena na vreme, šta se desilo. Više nisam znala kada tačno moram da se prijavim, ali sam odredila [telefonske] brojeve. A onda sam razmišljala gde da sakrijem broj telefona. Nisam smela da ih zapišem u džepnu svesku... i nisam mogla da ih naučim napamet, bilo je previše imena. I mislim da je to dobar metod [za čuvanje tajnih informacija] na spoljašnjem delu

⁹ Albanski termin koji bukvalno znači muškobanjast, ali može se odnositi na žensko pokazivanje hrabrosti, pameti ili generalno ne obraćanje pažnju na društvene uloge koje često ograničavaju učešće žena u javnom prostoru.

¹⁰ Konstelacija podzemnih militantnih grupa koje se bore za odvajanje Kosova od Jugoslavije i ujedinjenje sa Albanijom za vreme Titove Jugoslavije.

okvira vrata, kada ste otvorili vrata, zapisala sam neke brojeve telefona, a moj brat bi me zamolio da ih nazovem, “Ovo se dogodilo danas, toliko zastava je podignuto na Kosovu, taj sastanak će se održati danas.” I dok...

I mislila sam da bi to bio dobar metod...

Anita Susuri: Dakle, na primer, niste znali koga ste izveštavali, samo...

Igbale Novosela Mehmeti: Nisam uopšte znala jer su to bile stvari koje niko nije mogao da zna. Do poslednjeg dana, kada je Sabri napustio Kosovo, i zapravo je krenuo iz moje kuće. Reako je, “Obavesti ih da je Sabri napustio Kosovo i obriši te brojeve telefona.” I nisam uopšte znala šta se dalje dešavalo. Obavestila sam ih i rekla, “Sabri je danas napustio Kosovo.”

Anita Susuri: Pre toga, dakle pre nego što ste se udali, da li je postojala još neka aktivnost kojom ste se bavili, da li ste uvek bili aktivni?

Igbale Novosela Mehmeti: Ja sam uvek bila aktivna, iskreno da vam kažem, možda i da nisam znala, sigurno, ali uvek sam radila šta su mi rekli, “Idi tamo, uzmi ovo, uradi ovo,” uvek sam bila aktivna.

Anita Susuri: Kako ste se venčali, kako ste upoznali svog muža?

Igbale Novosela Mehmeti: (Smeje se) Ne znam šta da vam kažem, ja... (smeje se). Moja goruća želja da idem u školu, moja želja da doprinesem svojoj domovini, ti brakovi nisu bili iz ljubavi kao danas. Čim sam završila srednju školu zaposlila sam se u Preduzeću za autoputeve i regionalne puteve Put [naziv firme]. I posle otprilike godinu dana, posle... posle otprilike tri godine, došao je moj kolega i rekao, “Sreo sam se sa Fadilom...” Moj muž se zove Fadil (smeje se). “On je moj prijatelj,” i on je otišao svojoj kući, a ja sam se vratila u svoju kancelariju. Pozvao me je telefonom i pitao, “Možemo li da se nađemo? [Pitala sam,] “Sa kim?” (smeje se). “Odakle si?” Rekao je, “Ja sam Fadil Mehmeti.” “Odakle si?” Rekao je, “Ja sam iz Labskog polja.” “Auuu {onomatopeja} vi ljudi iz Labskog polja ste kao seme koprive” znate (smeje se). I [rekla sam] “da vidimo.”

A onda smo se sreli možda dva puta, treći put sam rekla, “Ovo sam ja. Ako želiš još nešto sa mnom, obrati se mom bratu, njegova prodavnica je tu. Ako se slažu, ja nemam ništa protiv toga.” Dakle, svideo mi se kao osoba (smeje se), ne mogu... To je bila sudbina, a onda sam se verila kod kuće. Bila sam verena nekoliko meseci. I odredili smo datum za venčanje (smeje se). A onda smo postali prijatelji, bili smo prijatelji više nego ljubavnici. I dobro smo se slagali. Moj suprug...

Anita Susuri: Da li ste rekli vašem mužu ili je već znao za vašu porodicu...

Igbale Novosela Mehmeti: Znao je za moju porodicu i sve. I mnogi su mi rekli, “Neće se usuditi da te uzme za svoju ženu.” Rekla sam, “Nema veze, ako to uradi onda dobro, ako ne...” (smeje se). “Neće se usuditi da te oženi.” “Mnogi ljudi,” rekao je, “rekli su mi: ‘Kupčiću ti *zamelë*,¹¹ i doći ću da te posetim u zatvoru sa njim jer postaješ zet porodici Novosela i oni će te zatvoriti” (smeje se). Ali zapravo, nisu ga odveli u zatvor, već je ceo život pratio njihov posao.

Anita Susuri: Ali vaš muž i njegova porodica, oni nisu bili uključeni ili...

Igbale Novosela Mehmeti: Ne, ne, ne, ne, nisu. Ne, nisu. Ali da budem iskrena, oni im se nisu protivili i mislim da ne bih mogla da živim sa osobom koja je protiv njih. Voleo ih je. Nacionalizam, iredentizam. Ali, on je bio osoba koja je gledala samo svoja posla. Bio je profesor pedagogije. A onda je radio u Agenciji za socijalno osiguranje. Kad smo se venčali, on je bio novinar, imali su novine koje su izlazile svake dve nedelje. Kasnije je postavljen za glavnog urednika tog lista. Do kraja kada su i njega otpustili. Na kraju je otpušten pred svima, napisao je članak o trovanju,¹² kada su se trovanja desila na Kosovu. Našao je članak koji je neko napisao u Austriji, što je tačno da je bilo trovanja na Kosovu. Njegov direktor je to pročitao i rekao, “Odmah to povuci.” Rekao je, “Ne, ne mogu to da povučem. Poričite, ako nije istina, vi to poričite.” Ali, on je među prvima dobio otkaz.

Drugi Deo

Anita Susuri: Htela sam malo da se vratim na srednju školu, recite nam nešto o Prištini kao i o društvenom životu, školi, kako ste tada provodili vreme?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, mislim da smo se tada više zabavljali nego što se mladi danas zabavljaju (smeje se). Bili smo zadovoljni sa nekoliko stvari. U Ekonomsku školu sam uvek išla pešaka. Od... moja kuća je bila u blizini pozorišta Dodona gde je i danas i uvek sam išla pešaka do Ekonomske škole. Bilo nas je pet devojaka. 33 učenika, ostali su bili dečaci i samo pet devojčica. Imala sam više muških nego ženskih prijatelja (smeje se). Bila sam dobar učenik. Ko god je morao da radi test ili da bude ocenjen, zvao bi me, “Hoćeš li, molim te, doći da sedneš sa mnom na ovaj čas?”

Bilo je trenutaka kada su svi učenici bežali sa časova, “Ne sviđa nam se to.” Imali smo profesora, on je imao četiri predmeta, a mi nismo imali knjige. Bila sam u administraciji, morali smo da vodimo

¹¹ Stari pištolj.

¹² U martu 1990. godine, nakon što su škole na Kosovu podeljene po etničkim grupama, hiljade albanskih učenika se razbolelo od simptoma trovanja gasom. Vlasti nisu sprovele pouzdanu istragu, tvrdeći da se na Kosovu ne koristi gas i da je taj fenomen morao biti izazvan masovnom histerijom. Vlasti su takođe ometale nezavisne istrage stranih lekara, a do danas, sa izuzetkom objave u *The Lancet*-u koja isključuje trovanje, postoje samo kontradiktorni zaključci o prirodi i uzroku te pojave. Videti Julie Mertus, *Kosovo: Kako su mitovi i istine započeli rat*. Berkli, Kalifornija: Univerzitet Kalifornije, 1999.

beleške. I jednom, dva puta, i jednog dana smo se naljutili, “Hoćemo li ovo preskočiti?” Svi smo to preskočili. I izašli smo. Bilo je njiva, pošto je Ekonomska škola bila usred polja, nije bilo zgrada, ali... Palili smo veliku vatru i pekli kukuruz, zabavljali smo se (smeje), zabavljali se celog časa. Na povratku...

Anita Susuri: U kom delu?

Igbale Novosela Mehmeti: ‘70, ‘69, ‘70... Završila sam srednju školu ‘71.

Anita Susuri: Mislim, u kom delu Prištine je to bilo?

Igbale Novosela Mehmeti: Ekonomska škola je bila u Lakrištu. Mislim da je i danas tu, u Lakrištu. Kada smo se vraćali iz škole, svi učenici su pevali, prolazeći kroz grad do ovde u Tre Sheshiratu [kvart], dok tamo nije bilo ničega na toj strani. Još nije izgrađeno, sve njive. Kada smo stigli na tu stranu, osećalo se kao da smo stigli kući, jer je bilo... znate, toplije jer ima kuća. Vratili smo se pevajući zajedno do... Priština je bila drugačija, nije bila kao danas. Bilo je manje zgrada, manje prostora... više zelenih površina.

Korzo je tada bio u trendu, odlazilo se na korzo uveče obučen. I jedne večeri pozelela sam da izađem, “Gde ćeš?” Imala sam prijatelja, govorila sam, “Sada kada smo odrasli zajedno i starimo zajedno,” i dalje smo prijatelji. Moj brat je pitao, “Gde ćeš? Rekala sam, “Idem u korzo.” “Šta tražite tamo?” “Molim te bre, *bac*,”¹³ zovemo našeg brata *bac*. Rekla sam, “Sada je *vaksuz* [veče].” Mi to zovemo *vaksuz*, znate, kao pre večere. To je vreme možda od 19 do 21 sat... vraćali smo se kući u devet. Rekla sam, “Hajde da vidiš *bac*, očistili su ulicu, procvetale su lipe.”

Bilo je vrieme lipa, bile su dobre lipe, preko korza, lepo su mirisale. “Pomirisaćemo ih, videćemo ko je šta nosio, videćemo ko prolazi (smeje se). I sada je veče, ne mogu ni da učim, i ne mogu ni da vezem,” jer vezli smo i pravili *qeiz*,¹⁴ ona [moja drugarica] bi rekla, “Zbog tebe mi se sviđa korzo, sad želim da izlazim svaki dan sa tobom” (smeje se). Bilo je zadovoljstvo družiti se sa prijateljima i...

Anita Susuri: Rekli ste mi da kad vas je prijateljica videla sa koferom...

Igbale Novosela Mehmeti: (Smeje se) Bilo je leto i ljudi su obično odlazili na more. Nismo mislili na more, bili smo zaokupljeni pitanjem naše braće. Ko je u zatvoru, kome da pripremimo paket za negu, gde je... Dobila sam dve velike torbe. Mislim da su u isto vreme i Selatin i Sabri bili u zatvoru. Imala sam dve velike torbe i krenula sam. Naletela sam na prijateljicu u gradu, na trgu, rekla je, “Gde ćeš?” Zatvor je bio tamo gde je i danas. Živeli smo pored Dodone i obično smo išli... Imali smo pravo [da ih

¹³ *Bac*, bukvalno značenje je ujak, termin koji se koristi iz poštovanja i naklonosti prema starijoj osobi u albanskom jeziku.

¹⁴ Odeća i vez koje čine deo mladinog miraza.

posećujemo] dva puta nedeljno, ponedeljkom i četvrtkom, da im šaljemo odeću. Kada smo dolazili svake dve nedelje, slali smo im i hranu.

Nosila sam dve torbe, hodao sam, a ona je pitala, “Igbale, šta ima?” Rekao sam, “Ništa specijalno, kod tebe?” “Ideš li na odmor?” Ja sam rekla da. “Lepo ćete se provesti.” Rekla sam, “Da, da, nadam se da ćete se zabaviti baš kao i ja,” znate. Nije baš razumela [šta sam mislila]. Išla sam u zatvor da pošaljem pakete. Rekla sam, “Nadam se da ćete se zabaviti baš kao i ja.” Dakle, nama tada... nije nam smetalo što ne možemo da idemo na odmor, to nije bilo naše pitanje, za nas, mi... mi bismo ponekad išli kod strica, i kod nas je dolazio ujak tokom leta. Drugim rečima, bili smo zabrinuti za članove porodice, deca su bila mala, žene su bile bez muževa, nismo razmišljali da idemo na odmor ili bilo šta slično.

Anita Susuri: Kada ste išli... kada ste išli u zatvore da im šaljete stvari, da li ste se bojali ili ste mislili da će vam se desiti nešto loše?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, moj um nikada nije otišao tamo, znate. Za mene nije bilo važno kako ću ih pronaći ili šta ću čuti. Bilo je strašno kada bismo dobili bratov neoprani veš, oba moja brata, često sa mrljama krvi. Bilo je strašno, znali smo da je to zbog mučenja. Dakle, nikada nismo imali strah. Ni danas, i u to vreme, ne znam šta je strah, pa nikad ne znam kako je to bojati se. Možda su nas životni uslovi, možda okolnosti, naterale da prerano sazrimo i učinile hrabrim. To je.

Anita Susuri: Pomenuli ste i da ste često išli u bioskop, u to vreme je bio Kino Rinia.

Igbale Novosela Mehmeti: Da, odlazak u Kino Rinia sa prijateljima je bilo popularno u to vreme, ići rano, kupovati semenke i odlaziti tamo. Jednom smo otišli tamo sa Fadilom (smeje) nakon što smo se verili, otišli smo u bioskop i... Začudo (smeje se), kada smo otišli po karte, Fadil je zaboravio novčanik u drugom džepu. I to je bio smešan trenutak. Tako da smo često išli tamo, zapravo nije bilo šta drugo [da radimo]. Da izađete na korzo, idite u prodavnicu slatkiša. Arabeska [restoran] je bio tamo gde se sada nalazi Sviss Diamond.

Prvi put sam otišla u restoran sa Fadilom. I iznenađujuće, naletela sam na sve tamo... i na moju prijateljicu. Naši muževi su se dobro poznavali (smeje se), a mi toga nismo bile svesne. Ona je izlazila sa njim, a ja sam prvi put izašao sa Fadilom. “Hoćemo li ići?” “Ići ćemo u Arabesku.” Ne znam, u Arabesci se sedelo u separeima {pokazuje luk rukama} znaš kao...? I svo četvoro [smo sedeli tamo]. Znala sam mnoge viceve i mnogo sam se šalila kao mlada žena.

I moja prijateljica i ja smo počele da se smejemo kako se naši muževi poznaju, a mi nismo svesne. I mnogo smo se smejale. A muž moje prijateljice je rekao, “Kod nas,” rekao je, “voz se kreće, ali ponekad staje na stanicama,” znate (smeje se). Rekao sam, “Pa naš voz je brz i ne... ne staje ni na jednoj stanici” (smeje se). Dakle, šetnje oko korza su bile uobičajene. Družila sam se sa prijateljima, ponekad smo išli

na piknik. Otišli smo u Grmiju, prošetali smo tamo. Mislim da su te stvari bile zabavnije jer smo se zadovoljavali malim stvarima. A kad bi bilo oko osam-deset uveče, vratili smo se kući.

Anita Susuri: Koje ste filmove obično gledali? Kakvi su filmovi prikazani?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, bilo je nekih, nekih indijskih filmova. Za nas je bilo važnije da vidimo neki patriotski film. Možda nam je takva ideja usađena i želeli smo da gledamo patriotske filmove, ali retko su se prikazivali. Gledali smo i ljubavne filmove... U to vreme smo takođe često išli u pozorište. Kada je bila pozorišna predstava, posebno smo vodili žene naše braće, i šili smo im haljine jer smo u pozorište išle u haljinama. Išle smo u pozorište u dugačkim crnim haljinama. Išli smo tamo da vidimo svaku pozorišnu predstavu koju su igrali.

Anita Susuri: Pomenuli ste i da je u Kino Rinia bilo filmova iz Albanije...

Igbale Novosela Mehmeti: Bilo je. Bilo je filmova iz Albanije. Osim toga, s vremena na vreme kada je bio [novi] film, kažete prijateljima da ima novi film, a onda idemo da ga gledamo. I bili smo jako srećni kada se na neki način spomenula Albanija, šta god da je bilo. Možda zato što smo sebe posvetili oslobođenju Kosova, kao nacionalisti, kao iredentisti. To je ono što nas je održalo, da ćemo se ujediniti sa Albanijom, da je Albanija naša matica. Iako situacija tamo nije bila tako dobra, ali to nas je održalo...

Anita Susuri: Sećate li se kada ste prvi put gledali film na albanskom, u kojem su govorili albanski?

Igbale Novosela Mehmeti: {Uzdasi} Ne sećam se. Ne sećam se kada sam ga prvi put gledala. Ali bilo ih je, gledali smo filmove na albanskom u Kino Rinia, ali ne sećam se kada je bio prvi. Ali, gledali smo filmove na albanskom u Kinu Rinia.

Anita Susuri: Da li je bilo nekih drugih aktivnosti, na primer, bilo je nekih događaja kao što su bal, plesovi koji su organizovani?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, nisam učestvovala u tome, nisam. Ali, naravno, bilo je [takvih događaja], balova i slično, ali za mene, dok sam odrastala, to je bilo... kada sam postala student postojao je korzo jer na korzo ne idete kao dete. Ali redovno sam odlazila kad sam postala studentkinja. Na povratku iz škole svraćali smo u neku poslastičarnicu i šalili se. Išli smo vikendom... išli smo u Grmiju, svi prijatelji iz komšiluka bi se okupili.

[Intervju se ovde prekinuo]

Anita Susuri: Govorili ste o svom teškom, mislim, srednjoškolskom periodu. I razgovarali smo o Kino Rinia. Ako želite da nam kažete još nešto čega se sećate iz tog vremena.

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, bilo je mnogo situacija, imali smo i dobre, iako su moja braća bila u zatvoru, ipak smo nastavili da živimo normalnim životom. Bila sam veoma bliska sa svojim drugarima i u školi i posle škole. Izlazak u grad i šetnja okolo, odlazak u bioskop da gledamo film i povratak iz škole, povratak iz škole je bio radost, svi prijatelji zajedno. Bilo je slučajeva kada je bilo zatvora, bilo je teško, i tužno, ali smo to prevazilazili.

Kod kuće smo se bavili ručnim radom, jer tada nismo imali ajfone (smeje se) kao sada. Slobodno vreme smo obično provodili vezući i praveći čipku. Još uvek imam zavesu od osam metara koju sam napravila ručno. Čak sam vezla u kancelariji i zatvorila bih fioku {pretvara se da zatvara fioku}, praveći čipku {pretvara se da veze}. Kad bi direktor ili neko ušao da me pozove, ja bih zatvorio fioku. Tako smo provodili vreme. Posećivali smo rodbinu, tetku po ocu i ćerku naše tetke. Tako je tada provodila vreme omladina. Nije bilo kao danas. Tako je bilo.

Anita Susuri: Išli ste i na fakultet, da li je to bilo odmah posle ili...

Igbale Novosela Mehmeti: Da, upisala sam se odmah [posle srednje škole], ali sam diplomirala kasno. Odmah sam se zaposlila. Imala sam stipendiju u Preduzeću za autoputeve i regionalne puteve. Oni su tada davali stipendije, a ja sam je dobila od srednje Ekonomske škole. A onda, diplomirala sam i pojavila se potreba za pripravnici. Tako sam primljena kao pripravnik i onda sam dobila posao. Pohađala sam prvu godinu [univerziteta], ali je bilo nemoguće nastaviti. Imala sam časove u tri, ali mi je radna smena bila od sedam do tri.

Sećam se kao da je bilo juče, imala sam problem sa direktorom. Rekao je, “Ako želiš, radi, ako želiš da ideš na univerzitet, idi na univerzitet.” A direktori su tada bili drugačiji. Jednom je bio slučaj, neću da spominjem ime direktora, rekao je, “Idi zovi...” neko vreme sam radila kao sekretarica direktora. Sada to drugačije govore, niko ne kaže sekretar, [kažu] pomoćnik (smeje se). Tada se zvala sekretarica, a on je rekao, “Idi zovi daktilografa.” Otišla sam da je potražim, ali je nije bilo. Vratila sam se i nisam ništa rekla.

Posle nekog vremena upitao je, “Zar još nisi otišla? Idi je pozovi.” I nisam imao drugog izbora, rekla sam, “Nije bila u kancelariji.” [Rekao je] “Kako to misliš ona nije u kancelariji?” “Pa šefe, ne znam, nije bila u kancelariji.” [Rekao je] “Dodji u moju kancelariju,” ušla sam. “Vi pratite ko kada odlazi i kada se vraća. {pretvara se da piše} Omogućiću ti da pohađaš univerzitet.” Rekla sam, “Šta? U opisu mog posla ne piše da postajem špijun. Imam određene dužnosti, neću postati ničiji špijun.”

Napravio je gest rukom, “Budi od koristi.” Kada je to rekao, okrenula sam se, “Da vam budem od koristi? Ja sam udata žena, nikad vam neću biti od koristi.” Znala sam njegovu nameru (smeje se). Povikao je, “Vodite je iz moje kancelarije!” Zato što su mi promenili posao (smeje se). U početku sam bila arogantna, sa tim svojim samopouzdanjem i ostarila sam isto tako, ne znam (smeje se) {sleže

ramenima}. Možda pošto sam odrasla kao devojčica sama sa braćom, a bila sam, možda sama priroda čini ovakvog čoveka.

Anita Susuri: Kako vam je bilo da balansirate sve ovo? Vaš aktivizam, vaš porodični život, školu i posao?

Igbale Novosela Mehmeti: Ne znam, možda kada se neko fokusira na završetak posla. Čak i danas ako nešto uzmete u ruke, date sebi niz zadataka i onda vam ništa ne izgleda teško. Trudila sam se da budem zauzeta sve vreme, da radim vez i da idem da radim i vaspitavam decu i gradim kuću i... A onda su bili izdvojeni neki krediti [za radnike] gde sam radila, dali su nam zemlju na zajam. Dala sam zahtev i dali su mi zemlju. A onda je bilo pitanje kako to isplatiti. Oboje [moj muž i ja] smo imali prihode, ali je moj brat [takođe] pomogao. Moj mlađi brat Bedri je pomagao oko kredita dok nismo dobili kredite i zemlju na zajam.

Imali smo mali stan u blizini [Hotela] Božur, o kome sam vam pričala [obraća se osobi koja vodi intervju]. Moj zet je bio prvi inženjer u Lapu, Refik Mehmeti. Došao je te noći da nas vidi i kod nas je ostao do kasno. Rekao je, "Čestitam na dobijanju ovog [stana]." Bio je to jednosoban stan, 35 kvadrata. Imala sam sina Kuštrima i bila sam trudna, stomak mi je porastao. Rekla sam, "Ne, nemoj uopšte da nam čestitaš na ovome, nadamo se da ćemo otići odavde i dobiti svoju kuću." [Rekao je] "Ne možete dobiti svoju kuću." Celu noć je kalkulisao šta je učešće, kolika je kamata, koliko bismo morali da platimo, "Ne možete." U nekom trenutku je rekao, "Nećete moći da priuštite hranu," znate, "ako dobijete zajam." Rekla sam, "Refike, čuvaj, čuvaj, odlučila sam. Odvojili su mi zemlju, dobićemo kredit. Daću Fadilovu celu platu za zajam, a mi ćemo živeti kroz moju." Rekla sam, "Živeću bolje od tebe" (smeje se). Imao je troje dece, a žena mu nije radila, rekla sam, "Živeću bolje od tebe."

Dakle, počeli smo da gradimo kuću, to je kuća koju i danas imam, kroz dugove i kredite, i... Ali, kada... Ja sam tada napravila sve zavesе i abažure... Radila sam za novac, vezla bih čipku za novac i otišla na posao [povrh toga]. I sto puta bih kuvala za radnike, jer tada si morao da ih hraniš čak i ako stave jednu ciglu, nije bilo kao danas. Bilo je slučajeva da sam im spremala ručak usred noći, kuvao pasulj, spremao doručak, spremao salate. "Fadile, uzmi sve i pošalji građevinarima," odatle [naš stan] u Dragodanu, pošto smo počeli da gradimo našu kuću u Dragodanu. A kuća je u međuvremenu bila gotova.

Anita Susuri: Dakle, zatvaranja članova vaše porodice, vašeg oca i braće su vas uvek pratila. Spomenuli ste da je '75.

Igbale Novosela Mehmeti: Selatin je zatvoren '75.

Anita Susuri: I jedan od sinova vašeg brata...

Igbale Novosela Mehmeti: Ne, osuđen je '76. Ilir, koji je imao sedam meseci kada mu je otac otišao u zatvor, bio je maloletan, [ali kasnije] je radio u prodavnici, sada je fotograf pošto nije znao [kako da šije], bio je krojač, i on je bio zatvoren. Osuđen je na dve godine, pretrpeo je mnoga mučenja, mnoga maltretiranja. Bio je u zatvoru u Peći. Bilo je strašno za porodicu, a pušten je '79. Ne, zatvoren je '81, '80... posle demonstracija '81, izvinite, pomešala sam.

Anita Susuri: Sin vašeg brata?

Igbale Novosela Mehmeti: Sin mog brata, da. Dok je Selatin osuđen '75, ostavio je ženu sa dvoje dece.

Anita Susuri: Ako biste sada mogli da pričate o '79 kada...

Igbale Novosela Mehmeti: Kada je Sabri napustio Kosovo, da...

Anita Susuri: Kako je došlo do toga? Šta se desilo?

Igbale Novosela Mehmeti: Sabri zapravo nikada nije prekinuo svoje veze sa pokretom *llegale*. Uvek je radio na tome. Kome je bilo šta trebalo išao je Sabri, sastanci su se održavali u njegovoj radnji, u Sabrijevoj radnji. Radio je kao krojač i govorio je svim studentima, "Ko diplomira," rekao je, "Ja ću vam sašiti odelo besplatno." U to vreme nije bilo mnogo ljudi koji su kupovali kostime, [rekao je] "Vi donesite materijal i ja ću sašiti odelo besplatno svakom studentu koji diplomira." Bilo je to negde krajem decembra, odlučili su da zatvore više ljudi na Kosovu, a odlučili su da zatvore i Sabrija. Te noći, Ramazan Džema, on je bio lekar u bolnici, vraćajući se sa posla kasno uveče, otišao je kod Sabrija i rekao mu, "Sinoć su bila dva udbovca, popili su previše rakije i pozlilo im je i rekli su, "Moramo da ozdravimo, sutra imamo veliki zadatak, ići ćemo da zatvorimo nekoga iz porodice Novosela."

Sabri je, po povratku iz prodavnice, rekao našoj majci, "U opasnosti sam da budem zatvoren i odlučio sam da im ne dozvolim da me uhvate." U to vreme je bio nešto stariji. Rekao je, "A ako sam u zatvoru, ne mogu da podnesem mučenja tamo." Ali, rekao je, "Ja ću... Odlučio sam da popijem otrov ako me uhvate, imam ga u džepu," pošto je bio krojač, u malom džepu, džepu za sat. [Razgovarali su] "Šta možemo da uradimo? Idemo kod Igbale." Kasno uveče, obojica, čula sam zvono na vratima, kad sam izašla, bila je to moja majka zajedno sa Sabrijem. "Uđite, dobrodošli. Hoćete nešto da jedete?" Rekli su, "Jeli smo i sve, ali evo šta se dešava. Noćas ćemo spavati ovde." Rekli su, "A ako opkole kuću, rekli smo Bedriju da nas obavesti," našem mlađem bratu. Rekli su, "Bedri će nas obavestiti da nam kaže da je majka bolesna ako telefon zazvoni." Namestila sam im krevete i oboje su zaspavali.

Obično su ljude vodili u zatvor rano ujutru, oko osam. A četvrtkom, ne znam zašto su hapsili članove naše porodice četvrtkom. I taj dan je i bio četvrtak. A oko šest je zazvonio telefon. Javila sam se na telefon, moj brat je rekao, "Opkoljeni smo." Spustila sam slušalicu i otišla u sobu u kojoj su spavali. Moj brat se već obukao, probudio se, sedeo je. Zanimljivo je, njegovi snovi predviđaju mnogo stvari. Čak i

danas kada vidi san kaže, “Video sam ovo u snu,” kaže, “Znao sam to.” Ustao je i rekao, “Ne želim da me uhvate, odlučio sam da pobeegnem.” Moja majka je rekla, sećam se da mu je majka rekla, “Ne odlazi, ne ostavljaj Sabrija.”

Kod kuće je imao ženu sa petoro dece. Rekao je, “Majko ako me ne uhvate, ubiće me ili ću se ubiti.” “Ništa strašno,” rekla je moja majka, “čak i da te ubiju sahraniću te kao kosovskog heroja.” Ali, odlučio je da ode i rekao, “Fadile, gde me vodiš?” Fadil je srećom putovao tog dana, imao je sastanak u Kačaniku. Rekao je, “Odvešću te u Dumnicu, brate. Ne znam gde drugo da te odvedem.” Tada je odvođenje Sabrija negde dovelo Fadila u opasnost da bude zatvoren, a ugrozilo bi i celu njegovu porodicu. Ušli su u auto i poslao ga je u Dumnicu, pošto je on odatle, tamo mu je bila porodica. I rekao je devojkama, “Držite ga u sobi da ga niko ne vidi, dok ne nađemo rešenje gde bi Sabri mogao da ode.”

Sabri je te noći bio u Dumnici, dok smo se mi vratili kući u Prištini. Proveravali bi svaki dan, tražeći Sabrija. Proverili su kod našeg strica [kuće] u selu, u Novoselu. Tražili su ga kod ćerke naše tetke, u našim porodicama. Bili smo opkoljeni na svakom ćošku, oni su proveravali, čuvali su našu kuću, kuće naše braće. Uvek prikriveni, niko ne bi nosio uniformu jer bismo ih tada prepoznali. A onda smo shvatili da je u opasnosti jer će ga svuda proveravati, pa smo morali odatle da premestimo Sabrija. Gde bi on otišao? Odlučili smo da ga odvedemo u Dumnicu... da ga odvedemo u Drenicu, kod jednog od prijatelja mog brata, Fuata Hajdinija, on je još uvek živ. A on je rekao, “Odvešću ga jednom od mojih ujaka.” A onda sam morala da pozovem Fuata.

Ja sam bila ta koja je uvek insistirala, “Ovo mora da se uradi.” Moj sin, rođen je u maju. Koliko ima od maja do decembra? Imao je oko sedam meseci. Podigla sam ga u naručje i otišla kod Fuata. [Razmišljala sam] Kako da ga izvedem, kako da kažem njegovoj ženi? Rekao sam, “Fuata, tvoja snaja je stvarno bolesna kod kuće, njen muž nije tu, a deca su sama, nije im dobro. Fadil putuje na posao, moja braća nisu bila dostupna, a ja nemam s kim. Hoćeš li da me odvedeš tamo?” Rekao je, “Naravno, more.” Odmah je ustao jer je znao da mora doći. I izašli smo sa sinom u naručju. Rekao je, “Morate da im kažete kod kuće da ne možemo da ga odvedemo u Drenicu jer je moj ujak rekao, 'Nije problem, on [Sabri] može da dođe i ostane koliko želi, ali ja mogu' da ga tajno ugostim.” A da ste ga tog dana otvoreno ugostili, to bi bilo dovoljno da odete u zatvor.

Tako da sam morala da se vratim kući još jednom. Te slike su kao one koje vidimo u filmovima. “Otišla sam,” rekla sam, “moj sin u kolima sa Fuatom i vratila se kući.” Sve su razgledali, znala sam da su na straži. Imali smo dvojna vrata, pošto smo čuvali stoku, i glavna vrata. Tako sam ušla u [kuću] na druga vrata. I razgovarali smo sa njima, rekli su, “Sabri treba da odluči gde da ide. Znamo šta da radimo, ali definitivno moramo da ga pomerimo odatle večeras.” Sad sam razmišljala kako da izađem iz kuće, prepoznali bi me. Nosila sam dugačak kaput i stavila sam šal {pretvara se da stavlja šal} da bih bila neprepoznatljiva.

Izašla sam iz kuće na drugoj strani, u pravcu parka je uličica, od moje kuće {rukama opisuje pravac} od Dodone, spaja se sa parkom i tu sam se srela sa Fuatom i mojim sinom. Rekao je da dečak plače i neko je prišao i upitao ga, “Zašto tvoje dete plače?” Odgovorio je, “Moja žena je nešto zaboravila kod kuće, [ja je čekam] i želimo da ga pošaljemo lekaru.” Bilo je opasno čak i za Fuata u to vreme kada bi ljudi saznali kuda ide i šta radi. Boja auta mu je bila tamnoplava, kao i policijski automobili, ne znam da li su [Zastava] 128 ili 101 ili... takvi su bili policijski automobili. I otišli smo pravo u Dumnicu sa njim. Kada smo se približili kući, boja automobila nam je bila kao policijska, pa su bili šokirani misleći da je možda policija. Ali, videli su da na sreću nije. Tamo sam poslednji put zagrlio brata, a posle ga nisam videla možda dvanaest godina.

I otišao je, imao je revolver i stavio ga u zadnji deo pantalona {pretvara se da nešto stavlja pozadi}, stavio je šešir, imao je jedan od onih crnih šešira koji su bili dugi. I on je ušao u auto sa Fuatom, ja sam ostala u Dumnici i prespavala tu noć zajedno sa sinom. Bilo je strašno jer nismo znali šta će se dogoditi. Fuat i Sabri su bili zajedno, on [Sabri] je rekao, “Vodi me pravo u Đakovicu.” Sabri je imao prijatelja u Đakovici, Marka Murturija. Fuat ga je ostavio tamo i vratio se kući. I onda ga Mark te noći zajedno sa ženom, ona je iz Vutaja, odvede u Crnu Goru, pređe granicu peške. Bio je 22. decembar, Dan JNA,¹⁵ Jugoslavije. Računali su na mogućnost da ljudi to proslave. I prešao je granicu pešaka.

Rekao je, “Bilo je blatno i kišovito.” On je [tada] prešao u Albaniju. Vratili smo se, a sutradan sam uzela sina i otišla kući kod majke. Bilo je strašno, šta će se desiti bilo je u Božijim rukama, šta će se desiti. Cela naša kuća je proverena, policija bi došla i tražila ga kod kuće, nisu ga našli. Nismo imali pojma šta se dogodilo, gde je otišao ili šta je uradio. Jednom sam otišla u zatvor, za svaki slučaj, rekla sam, “Moj brat je u zatvoru, mogu li da ga vidim?” Rekao je, “Da, mi imamo Sabrija.” Verujte mi, s jedne strane sam želela da on bude tu, a sa druge su mi kolena bila slaba jer sam znala da je rekao, “Ubiću se.” Kada se čuvar vratio, rekao je, “Ne, nije Sabri Novosela, to je Sabri Staračela,” drugo prezime.

Dakle, oko dva meseca smo bili van sebe, želeći da znamo šta se dogodilo. Posle dva meseca, Sabri je otišao u Tursku. Oni [Ilegale] su imali svoj razlog, pošto je Isuf bio u Nemačkoj, morali su nekoga da pošalju u Tursku. On [Sabri] je rekao, “Na brodu, trebalo mi je dva meseca, na brodu koji prevozi robu,” napravili su mu pasoš pod drugim imenom i stigao je u Tursku. U Turskoj smo imali, žena mog brata je imala sestru tamo i tamo je otišao. Rekao joj je da napiše pismo i da ga pošalje njenoj sestri u Prištinu. I između ostalog, napisao je, “Kako si” i “Kako je Ilir, boli li ga uvo?” Ilir je bio sin našeg brata, najstariji, i, “Igra li se Alban sa golubovima, je li...” i to su stvari koje samo Sabri zna. I u tom trenutku smo saznali da je Sabri živ.

Anita Susuri: Znači, napisao je neku vrstu koda?

¹⁵ Dan Jugoslovenske narodne armije ustanovljen je naredbom Josipa Broza Tita 20. oktobra 1947. Proslavlja se 22. decembra, u znak sećanja na Narodnooslobodilačku vojsku formiranu 1941. Dan JNA su proslavljale sve jedinice i organizacije u sastavu Jugoslovenske narodne armije uključujući i ostale države Jugoslavije. Tog dana su dodeljivane prestižne nagrade svima koji su na neki način doprineli odbrani Jugoslavije, uključujući vojni, naučni, privredni ili drugi doprinos.

Igbale Novosela Mehmeti: Da, napisao je jer smo znali da ta žena ne poznaje Ilira, niti Albana, Ilir je bio stariji sin, Alban je bio mlađi.

Anita Susuri: Koliko dugo je bilo bezbedno da vas kontaktira, posle toga, telefonom ili...

Igbale Novosela Mehmeti: Pa, dva ili tri meseca posle, dva ili tri meseca posle toga. A onda sam sve vreme bila u kontaktu sa njim. Sa posla, iz kabineta direktora, pošto sam mislila da jedan nije prisluškivan, nismo smeli da odemo nigde. Kod nas je telefon sve vreme bio prisluškivan, kod mene takođe, i... Ali ja sam mislila da nije prisluškivan na poslu jer nikome to ne bi palo na pamet, pa sam razgovarala sa njim i rekla mu šta se dešava. A onda sam otišla da posetim Sabrija sa drugim pasošem. Posle dve-tri godine nakon što ga nisam videla, poludela sam, [razmišljala sam] kako da ga vidim, i imala sam glavobolje mesecima. Rekla sam, "Fadile, ne znam šta da radim, želim da idem" {uzdiše}.

Moj lekar mi je rekao da uradim CT [sken]. Ovde tada nije bilo CT [skenera], samo u Beogradu ili Zagrebu. Uvek sam držala u sebi da želim da odem i odem u Švedsku (smeje se) i razmišljala sam gde da nađem pasoš, niko od članova moje porodice nije imao. Tadašnja vlada nam ih je uzela. Moje sestre i ja smo bile udate i iako smo imali različita prezimena, nisu nam dali [da uzmemo pasoše]. Tako sam u to vreme otišla da posetim ćerku mog devera i rekla joj, "Jako sam bolesna, imam glavobolje, želim na CT u Zagrebu." Ako ne bih mogla da zakažem tamo, da imam pasoš, mogla bih da odem u Nemačku, tamo smo imali prijatelja. Rekla je, "Daću ti svoj pasoš," rekla je, "Neću reći," [mislila je] na svog muža. I ne znam, nikada nismo razgovarali kako je to bilo ili kako je saznao. Uzela sam njen pasoš.

Otišli smo u Zagreb, i uradila sam CT. Rekli su mi, "Tvoj mozak je iscrpljen više nego što bi trebalo u tvojim godinama." Dali su mi neke lekove i onda smo otišli u Nemačku, iz Nemačke sam rekla Sabriju da želim da idem u Švedsku. Sabri je u to vreme bio sasvim sam, tamo nije imao nikoga od porodice. Bilo kome iz naše porodice koji je tamo otišao bez pasoša bilo je teško. Onda sam otišla u Švedsku, našla sam Sabrija samog u stanu. On nas je čekao... Morali smo da idemo tamo brodom, Nemačka, Danska, a onda brodom za Švedsku iz Danske. Onda smo seli u auto, a Sabri nas je čekao na granici. Otišli smo tamo. I nisam se usudila da izađem tamo, "Nemoj da izlaziš [iz auta] sa tuđim pasošem gde ima ljudi, napravićeš mu još goru situaciju."

Rekla sam ćerki mog devera, "Ako se nešto desi, ako me uhvate, tebi se ništa neće dogoditi. Reći ću im da sam došla da te posetim i ukrala tvoj pasoš, da nisi svesna da sam ga uzela." Jer i za nju je to bila odgovornost. Rekla sam, "Ne brini, reći ću im da sam ti ukrala pasoš. Ti ništa ne znaš i odgovornost je moja." Dakle, ostala sam tamo tri-četiri dana. Sabri mi je rekao spisak ljudi koji su dali novac za Kosovo, to je... Čitala sam, Sabri je bio prvi, dao je 15 hiljada maraka, mi smo tada imali marke. Kada sam otišla do vrata, videla sam neke velike cipele. Rekla sam, "Čije su ovo cipele?" [Rekao je] "Moje." "Pa brate, zar nisu [previše] velike?" Rekao je, "Jesu, ali našao sam ih jeftine." Dakle, dao je 15 hiljada maraka za Kosovo, a sebi nije kupio par cipela. I bilo mi je stvarno žao kada sam ga ostavila samog.

Spremao nam je hranu. Nema žene, nema dece, nema ničega. I odlučila sam, učiniću sve što mogu da odvedem njegovu ženu tamo i... odvešću njegovu ženu tamo. I to se desilo posle.

Treći Deo

Anita Susuri: Kako ste nastavili vašu aktivnost u *llegale*¹⁶ tokom tih godina?

Igbale Novosela Mehmeti: Prestala sam, sa Sabrijevim odlaskom nisam imala nikakve kontakte i nisam ništa znala.

Anita Susuri: Tada ste prestali?

Igbale Novosela Mehmeti: Da, poslednja rečenica je bila, "Sabri je napustio Kosovo", ta rečenica, i nisam više imala veza.

Anita Susuri: Koje godine je bilo kad...

Igbale Novosela Mehmeti: To je bila '79, kraj '79.

Anita Susuri: I onda su bile i demonstracije '8.

Igbale Novosela Mehmeti: Da, tada su bile demonstracije '81. Posle demonstracija '81... Prebili su Selatina tokom demonstracija '81, i on je uhvaćen na ulici. Niko od njih nije bio u zatvoru [u to vreme]. Posle demonstracija '81, zatvorili su Ilira, Ilir je sin mog brata, bio je maloletan. U međuvremenu, Fadil je odveo Sabrijevu ženu i dvoje dece kod sebe. Starija deca su ostala kod kuće, on [Fadil] ih je poveo. A znate kako su [dobili] tuđi pasoš za Safeta, Safet je žena mog brata. [Za] decu, pasoše moja dva sina. A onda su nam dali [pasoše] posle '75, dozvolili su da imamo pasoše. Kosovo je imalo malo autonomije i dozvolili su nam posle '75. Ne posle '75. Posle '80. Pošto je Sabri napustio Kosovo '79, a ja tada nisam imala pasoš, otišla sam [da ga vidim] sa tuđim pasošem. Dakle, posle '79, posle... da, posle '80, posle '80.

U to vreme, Fadil je odveo Sabrijevu ženu i njihovog sina [u Švedsku], oni su uzeli jedan od svojih pasoša, a drugi je bio od mog sina. Odveo je Safetu kod Sabrija u Švedskoj. A onda je uzeo dve svoje ćerke, imale su i tuđi pasoš. Fadil je uvek ugrožavao sebe i svoj posao, bio je glavni i odgovorni urednik lista, tako da je imao visoko radno mesto. Ali, mogao je da vidi...

¹⁶ Savez podzemnih militantnih grupa koje se bore za odvajanje Kosova od Jugoslavije i ujedinjenje sa Albanijom tokom Titove Jugoslavije.

Anita Susuri: Bio je glavni i odgovorni urednik kojih novina?

Igbale Novosela Mehmeti: Dok nas nisu otpustili, otpustili su ga kad su i sve nas otpustili.

Anita Susuri: Za koje novine?

Igbale Novosela Mehmeti: Izvinite?

Anita Susuri: Za koje novine?

Igbale Novosela Mehmeti: Novine Tribuna, tada su imali internacionalne novine, Tribuna, on je bio glavni i odgovorni urednik.

Anita Susuri: Htela sam da vas pitam o pasošima, kako ste... kako ste uspeali [da putujete] sa tuđim pasošima? Mislim da su tada pasoši imali slike, da li ste zamenili fotografije?

Igbale Novosela Mehmeti: Bilo je fotografija, ali ih nisu stvarno proveravali. Jer su znali [pretpostavljali] da niko... niko se ne bi usudio. Povrh svega toga, [u] pasošu, fotografija je bila slična, godište je bio slično, znate. I nisu, nisu stvarno tako puno proveravali. On [Fadil] je uzeo svu decu, a njegova najstarija su ostala kod kuće. Fadil je odveo Ilira kod Sabrija nakon dvanaest godina. Bio je mali kad ga je ostavio, rastao je, i onda se oženio, imao ženu i dvoje dece.

Anita Susuri: U vreme kad je otišao?

U vreme kada je otišao, da, kada je [Ilir] otišao da vidi svoje roditelje u Švedskoj. Ovog puta Ilir je uzeo pasoš sestre svoje žene, Nazmi. A u pasošu je pisalo da ima dvoje dece. Njegova sestra je imala dva sina, dok je on imao sina i ćerku. Ali, nisu bili sumnjičavi, nisu pretpostavljali da će se neko usuditi da tako nešto uradi (smeje se). Lirjana se sećam kao danas. Fadil nam je rekao, rekao je, "Čim smo prešli granicu," ime u pasošu je bilo Krenar, Krenar je bio njegov rođak, a Fadil je rekao, "Čim smo prešli granicu, [pitao bi], "Čika Fadile, ko sam ja sada?" Znate, "Ko sam ja sada?" Rekao je, "Odveo sam Ilira kod njega," kada je Sabri izašao da ih pozdravi, on je bio oženjen čovek sa dvoje dece i napustio ga je kada je bio mali.

Anita Susuri: Da li su vaša druga braća i sestre imali problema? Sigurna sam da jesu, sa policijom i čuvarima...

Igbale Novosela Mehmeti: Imali su [problema], svi su bili zatvoreni, svaki od njih. Ali, na sreću, na poslu nisu... nisu nam smetali. Moja sestra je posle mene završila medicinsku školu, zaposlila se u bolnici. Moja mlađa sestra, koja je završila tehničku školu, radila je u Dardaniji. Moj brat je završio Ekonomski fakultet i u početku se zaposlio u Ekonomskoj školi. A onda je postao komercijalni direktor

u fabrici pločica. I njemu je bilo dobro, brinuo se o svima nama, i sestrama i braći, svima. Moj mladi brat, pošto je radio, nisu toliko smetali ostatku porodice.

Anita Susuri: Koliko dugo je trajao progon vašeg brata, od godine...

Igbale Novosela Mehmeti: Zauvek, do oslobođenja Kosova, do kraja. Do, do posle... takođe tokom izolacije. Nakon što je, mislim, moj brat Bedri bio zatvoren sa 350 kosovskih intelektualaca, svi su bili zatvoreni istog dana. Bilo je strašno.

[Intervju se ovde prekinuo]

Igbale Novosela Mehmeti: Dakle, '89, kada je ukinuta autonomija Kosova, kada je sve oduzeto sa Kosova, tada je zatvoreno 350 kosovskih intelektualaca. Svi su bili direktori organizacija, profesori, doktori. Između ostalih i Bedri je bio zatvoren. Bili smo iznenađeni. Donika je rekla, tada je bila mala, rekla je, "Otac se oprostio od nas, zagrlio nas je i rekao, 'Ne brini za mene, oni su... pitaće me nešto.'" Mislila je da će biti ispitan. Bedri je mislio da će zatvoriti Selatina. Opkolili su kuću i većina njih su bili Albanci. Kada je [moja majka] izašla, rekla je, "Odveli su Bedrija." I sećam se kao da je to bilo danas, ne znam za koji zatvor, Ibuš Klokoki, moja majka ga je zgrabila i rekla, "Pustite me da držim sina dok odlazi," stavljene su mu lisice. Rekla je, "Odgurnuo me je, 'Odlazi, nisi mi majka.'" Kada je izašla, rekla je, "Odveli su Bedrija." Iznenadili smo se, kako su odveli Bedrija, ređe je zatvaran [često], ostali, Selatin...

A onda smo saznali te noći, objavili su vest da je zatvoreno 350 kosovskih intelektualaca, među njima i Bedri. *Kuuuh!* {onomatopeja} U to vreme mu nije bilo dobro zbog išijasa. Odmah sam otišla tamo sa gomilom lekova u torbi, otišla sam do vrata zatvora, "Molim te, samo da mu dam lekove, ne želim da ga vidim," samo sam htela da znam da li je tamo ili ne. "Ne," rekli su, "oni nisu ovde." [Pitala sam] "Šta?" Rekli su, "Poslali su ih u Leskovac." Kuku, sišli smo s uma! Šta bismo onda radili? Fadile, idemo u Leskovac. Nismo se mogli usuditi da pustimo Selatina, Sabri je bio u inostranstvu, ko bi otišao? Rekla sam, "Fadil, ti i ja." Dževa, Bedrijeva žena, i Magbule, moja sestra, bile su iza mene, pošle su sa mnom. Čim smo stigli u Lapovu džamiju, Fadil je zaustavio auto, rekao je, "Igbale, ti ostani." Rekao je, "Nešto bi nam se moglo desiti," bila je '89, bilo je strašno, "ostani, jer ako nam se nešto desi, naša deca će ostati bez nas oboje." "Neću ostati," rekla sam, "nikada, želim da vidim Bedri."

Bilo je strašno, otišli smo u zatvor... pokucali smo na vrata. "Oni nisu ovde," rekla sam, "slučajno." "Kako nisu ovde?" [On je rekao] "Ne, oni su u Prištini." Lagao nas je, bili su mučeni jer kada smo kasnije videli brata, posle mesec dana, smršao je, postao je... "Šta se desilo?" "Ništa strašno," rekao je, "srećom su me zatvorili jer *bac* [misli na njegovog brata] nije mogao da podnese mučenja." Bio je zdraviji i malo mlađi. Rekao je, "Ništa strašno, na sreću zatvorili su me jer *bac* ne bi mogao da podnese mučenja." Vratili smo se iz Leskovca, a jedan od njih je rekao, "Brzo nazad, kako si smeo, zar ne vidiš

kako je strašno, vrati se kući.” Vratili smo se kući, Bedri je bio u zatvoru dva meseca. Pušten je, smršao je, mnogo je mučen. Ali dobili su rešenje, bilo je od spolja, neko je intervenisao i pušteni su iz zatvora.

Anita Susuri: Kakve su bile ‘90-e posle, mislim da ste još uvek radili...

Igbale Novosela Mehmeti: Da, da, radila sam ‘90. ‘91. rodila sam još jednog sina. Odlučila sam da želim da imam devojčicu, imala sam tri sina, najmlađeg i Taulanta. Bila sam na porodiljskom odsustvu kada je počelo etničko čišćenje, kada su ljudi dobijali otkaze. Kada su zauzeli stav da otpuštaju ljude. Bila sam na porodiljskom odsustvu. Oni su u početku smenili direktore, rukovodioce, ali su i mene otpustili. Bila sam pomoćnik u administrativnom odeljenju. [Kaćuša Jašari](#) je tada bila direktorka sa nama. Bila sam na porodiljskom odsustvu. Bilo je šest meseci odmora i šest meseci rada na pola radnog vremena. Odlučila sam da uzmem opciju sa skraćenim radnim vremenom jer je to bilo zgodnije. Moj muž je tada bio nezaposlen, on bi ostajao sa bebom, a ja sam išla na posao.

Kada sam otišla na posao, rekli su, “Otpuštena si.” “Ne,” rekla sam, “nisam dobila odluku.” Oni su doneli odluke. Novi direktor koji je došao, navodno dobar čovek, više nije donosio odluke [da otpušta ljude], ali sa već donetim, nikome nije dao da radi. Imali smo neku vrstu liste koju smo potpisali kada smo počeli da radimo. Rekao je, Latif Krasnići, bio je pomoćnik za komunikaciju, rekao je, “Igbale, ne možeš to potpisati.” “Šta? Daj mi još spisak, ko te pita?” Potpisala sam. Naravno, rekao je direktorima, rekao je, “Ona me ne sluša.” Rekao je, “Reci joj da dođe da potpiše ovde.”

Ali ranije nisam išla sama, išle su tri-četiri kolege zajedno. Uzela sam spisak i potpisala ga, a on je rekao, “Otpuštena si.” “Ako mi date odluku, dobijam otkaz, inače radim. Bila sam na porodiljskom odsustvu.” Zato što su mi govorili da sam dobila otkaz pre nego što sam uzela porodiljsko odsustvo. Morala bih da vratim sav novac koji sam dobila [tokom odsustva] i rekla sam, “Ne želim da dam otkaz. Kažete da voljno dajemo otkaze, a ja ne želim,” znate. Rekla sam, “Ne zaboravi, ja imam petoricu zetova,” pošto moj muž ima petoricu braće (smeje se), “i četiri brata i četiri sina.” Rekla sam, “Nemoj to zaboraviti,” pokazujući prstom ovako, {pokazuje kažiprst}. Rekao je, “Ti mi pretiš.” Rekla sam, “Ne, ne pretim ti, samo sam iskrena.”

Kada sam otišla u kancelariju, videla sam da je moje mesto zauzeto, doveli su nekog drugog i nisu hteli da odu. Nisu otišli. Čim me ujutru primi, ja bih sela na svoje mesto, gde sam uvek bila (smeje se). I dolazili su dva-tri puta, direktor mi je rekao, “Moraš da odeš, znaš, loše je, mogla bi da dođe policija da te odvede.” Ne, zapravo me je prvo pozvao u svoju kancelariju. Rekao je, “Daćemo vam platu za tri godine [odjednom].” Ima nekoliko mojih prijatelja koji su to uzeli. Ima nekih mojih prijatelja koji su to uzimali tri godine. Rekla sam, “Ne želim da prodam svoj posao. Vi kažete da Albanci voljno daju otkaze. Želim da radim i neću prodati svoje radno mesto za novac.” “Ali policija će doći da vas uhapsi.” Rekla sam, “Nema problema, neka dođu da me uhapse.”

Sledećeg jutra policija je došla na vrata, odvezli su me svojim autom i poslali pravo u policijsku stanicu. “I da se nisi usudila da se vratiš ponovo.” Obukla sam se i ponovo otišla tamo sledećeg jutra. Policija me je odvela [u stanicu] 15 puta. I novine su pisale o tome, ali ja ne mogu... Čudno, ne mogu da nađem te članke. Ne znam, nekada *Bujku*, tada je to bio *Bujku* umesto *Rilindje* i... nisam mogla da nađem te članke. I policija je došla da me ponovo privede sledećeg jutra. Zvali su me i pretili mi u kancelariji direktora. Rekli su, “Moraš da...” “Zašto, bre, da napustim posao? Ne želim, ne želim da prodam svoj posao.” I pokazala sam direktoru ovako {pokazuje kažiprst}, rekla sam, “Vidi,” bila su dva policajca, rekla sam, “on želi da moje četvoro dece ostavi bez hrane, nadam se da Bog ostavlja svoje bez ruku i noge.” Odveli su me u policijski auto, pa opet u stanicu (smeje se).

Sutradan su me ponovo uklonili odatle, “Ne idi!” Govorila sam, “Nemam izbora nego da dođem. Pokaži mi odluku da me otpuštaš i ja ću otići. Bila sam na porođiljskom i ne preostaje mi ništa drugo nego da sada radim. Moram da se vratim,” rekla sam, “ako odem, moraću da vratim novac koji sam dobila na porođiljskom odsustvu.” Tako je i bilo jer su odluku napisali pre nego što sam dobila porođiljsko odsustvo. Mnogo puta, jednom na stepenicama. Nakon toga su doneli odluku da čuvaju vrata, da me uopšte ne puštaju unutra. Rekla sam... [Oni su rekli] “Ne možete ući!” [Rekla sam] “Imam nizak krvni pritisak,” rekla sam, “ako ne uđem da uzmem kafu, onesvestiću se” (smeje se). I pozvala sam osobu koja radi u kafeteriji, “Molim te,” rekla sam, “donesi mi kafu.” Dali su mi je kroz prozor. I dva pandura su me posmatrala, pila sam kafu (smeje se). Popila sam kafu.

I onda je izašao direktor, ne izvršni direktor, već tehnički direktor, *shka*.¹⁷ “Šta čekate, udrite” [govori na srpskom], “udarite je.” Otvorila sam svoju jaknu, {raskopčava blejzer}, rekla sam, “Udri me, šta čekaš?” Jedan od njih je rekao, “*Nikad na ženske nisam udarao*,” [govori na srpskom] znate, “Nikad nisam udario ženu.” I puno puta, išla sam u kancelariju, zvali bi me. Bila je jedna Srпкиnja kojoj sam pomogla kad se zaposlila, ona je bila daktilografkinja. Morali smo da zaposlimo jednu i veza za vezom. Ja sam bila senior tako da smo je zaposlili.

I ubrzo nakon što bi me videla, zvala bi policiju. “Kako si mogla,” rekla sam, “da ti ne bude žao, jesi li svesna da sam te ja dovela ovde?” “Eh, došlo je moje vreme sad, e...” [govori na srpskom] i uvek me je zvala, “*Moja Igbala, moja Ihbala. E do...*” [govori na srpskom] dakle, “Sad je došlo moje vreme i moram da pozovem policiju zbog tebe.” Dok jednog dana nisam rekla toj Srпкиnji koja je zauzela moje mesto, rekla sam, “Nemam šta da radim, ti si zauzela moje mesto. Ali znam ko si, znam gde ti je kuća, znam ko ti je muž, znam u kojoj sobi spavaš, znam koliko dece imaš.” Ja zapravo nisam znala ništa, ništa od toga nisam znala (smeje se) samo iz inata da bih je uplašila.

Drugi put su me ponovo odveli u stanicu... to je zapravo bilo mesto gde je zatvor. A jedan od njih mi je rekao, “Jesi li svesna da možemo da te uhapsimo?” Rekla sam, “Nema problema, uhapsite me. Bar ću dobiti besplatnu hranu” (smeje se). “Ostavljate moju decu bez hrane. Barem ako stignem u zatvor, jedem besplatno.” Do kraja, posle te rasprave, sledećeg jutra ponovo sam otišla na posao. Moje kolege

¹⁷ *Shka* (m.); *shkinë* (f.), množina *shkijet*; škije - pogrdan naziv za Srbe koji se koristi u albanskom jeziku.

bi bile jako prestravljene, uplašene jer nisu navikle da vide takve policajce, ali ja sam odgajana u policijskim stanicama i to me nije uplašilo. Nisam se uplašila što sam ušla u policijski auto i što su me samu odveli u stanicu.

Poslednji put kada su me odveli u stanicu, ne znam koja je to stanica, kod škole, četvrta stanica je u parku mislim, dalje od kuće Veli Deve,¹⁸ tamo je policijska stanica. To je još uvek policijska stanica. “U čemu je problem?” Pošto su me stalno dovodili. Rekla sam, “Znaš šta? Ne znam kako, ali samo tražim da vidim odluku da me otpuštaju sa posla. Zamislite,” rekla sam, “baš kao što ste sada na svom poslu, neko dođe i povuče vas za ruku, kako biste reagovali?” “Imam četvoro dece, muž mi je nezaposlen, ostavljaju me bez, bez...” “Znaš šta,” rekli su, “ne mogu ništa drugo, ali niko sa ove stanice neće doći da te vodi ponovo.” I bilo je istina, niko više nije došao po mene.

I onda sam išla tamo šest meseci, bez plate, bez ičega, svađajući se, prezirana. Ali odlučila sam da ne odem jer bi mi rekli, “Svesno napuštate svoje poslove.” I na kraju sam podnela žalbu Ministarstvu puteva, to je bila Direkcija za puteve Kosova, ali kasnije kada je Srbija preuzela sve nadležnosti, to je bio Beograd, podneo sam mnogo žalbi i dobila sam, oni su mi dali obeštećenje za te mesece. I na kraju su nas sve otpustili, nije prošlo mnogo pre nego što su sve nas otpustili.

Anita Susuri: Otpustili su vas ‘91, zar ne?

Igbale Novosela Mehmeti: Izvinite?

Anita Susuri: Otpustili su vas ‘91?

Igbale Novosela Mehmeti: Da, da, da ‘91. Sve su nas otpustili ‘91.

Anita Susuri: A onda ni vaš muž nije radio, ili...?

Igbale Novosela Mehmeti: Izvinite?

Anita Susuri: I vaš muž i vi ste bili nezaposleni?

Igbale Novosela Mehmeti: Ne, moj muž je ranije otpušten. Kažem da je bila teška situacija finansijski, imali smo četvoro male dece. Pokušavali smo da se bavimo nekim poslom, da ponekad odemo u Tursku i nešto kupimo, kao većina kosovskih Albanaca koji su tada bili u toj situaciji.

¹⁸ Veli Deva (1924-2015) je bio visoki komunistički lider na Kosovu pod Socijalističkom Federativnom Republikom Jugoslavijom.

Anita Susuri: Paralelni sistem¹⁹ je počeo i tih godina...

Igbale Novosela Mehmeti: Da, da, da...

Anita Susuri: Osnovane su stranke, DLK²⁰ i...

Igbale Novosela Mehmeti: DLK je osnovan i Selatin je odmah postao član stranke i dao mi je mnogo papira. Ja sam prva krenula po komšiluku sa sveskom ispod ruke jer sam mislila da sam žena i da to ne primećuju. Otišao sam kod Bajrama Kelmendija²¹ i rekla mu da potpiše i postane član [partije]. Svi po redu, na poslu i gde god da sam bila, pošto je tada postojao samo... samo Demokratski savez. I naterala sam sve da potpišu, i poslala bih svežanj potpisa udruženju, u kancelariju DLK-a gde se i sada nalazi. Dakle, trudila sam se na svaki način, u svakom... da uradim nešto po pitanju Kosova, u to vreme i kasnije i uvek.

Anita Susuri: Kakve su za vas bile '90-te? Da li ste učestvovali u tim ženskim aktivnostima koje su se odvijale...

Igbale Novosela Mehmeti: Svuda, svuda, bila sam prva. Gde god je bilo aktivnosti, ja sam bila tu. Na demonstracijama i protestima, uvek sam uzimala toplu vodu koju bi nam bacali na ulici na demonstracijama. Mnogo puta smo imali veknu ispod ruke, išli smo u Mitrovicu na Ibarski most, peške sam išla iz Prištine. Iako sam bila majka, iako sam imala decu i...

Anita Susuri: Da li se sećate tih demonstracija detaljnije, na primer, ženskih, onih sa hlebom ili ključevima, ili belim papirima?

Igbale Novosela Mehmeti: Sa ključevima, sa svime. Sa ključevima i hlebom i galamom i kod kuće uveče i na svakom mestu gde se nešto desilo, bila sam među svim ženama Kosova. Dakle, svi smo se trudili na svoj način da se suprotstavimo neprijatelju. Neko vreme, a onda se dogodio rat, radila sam u Crvenom krstu, u Crvenom krstu Kosova. Skupljala sam odeću po našem komšiluku, ćebad i ostalo i slali smo je Crvenom krstu. Bio je to Crveni krst Kosova, mala kancelarija, iza Muzeja Kosova.

¹⁹ Tokom 1990-ih, na vrhuncu Miloševićeve opresije, kosovski Albanci su bili izbačeni iz svih državnih institucija. Paralelni sistem se odnosi na kosovsko-albansko društvo koje je živelo uporedo sa srpskom državom tokom '90-ih.

²⁰ Demokratska liga Kosova, prva politička partija Kosova, osnovana 1989. od strane novinara i intelektualaca, kada je opozvana nezavisnost Kosova. DLK je brzo postala stranka od državne važnosti, okupljajući sve Albance i ostala jedina stranka do 1999.

²¹ Bajram Kelmendi (1937-1999) je bio advokat i aktivista za ljudska prava. Podigao je optužnicu protiv Slobodana Miloševića Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju 1998. Prvog dana NATO bombardovanja 1999, srpska policija ga je uhapsila sa njegovo dvojice sinova, Kastriotom i Kuštrimom. Njihova tela su pronađena sledećeg dana.

I srela sam sve tamo, srela sam doktora koji je umro, koji je stao na minu, Špetima Robaja. Radila sam sa Jusufom Dedušajem tamo, delili smo odeću, delili smo odeću. Jer je izbio rat u Drenici. Ostali su bez krova nad glavom. Počeli smo da dobijamo pomoć od spolja. Odatle smo delili pomoć, radila sam sve vreme dva-tri meseca dok nije izbio rat. I tog dana kada je postalo strašno, ipak sam otišla. Otišla sam na posao, a neko je rekao, “Beži, idi kući! Nema više posla, nema ničega!” Sve do kada nisu počela bombardovanja.

Anita Susuri: Želim da čujem od vas kakve su bile ‘90-te, kakva je bila atmosfera. Da li se to osetilo u gradu, pošto je na primer u Drenici i ovim ratnim zonama bilo mnogo više...

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, ne, tek kasnije. To me je mnogo zabrinulo, tek kasnije smo nešto čuli, prištinski restorani su bili puni. Rat u Drenici se dešavao, ja sam po ceo dan radila u Crvenom krstu. Bila sam u kontaktu sa ovim ljudima. Dolazile su žene sa malom decom, “ostavila sam sve što sam imala,” a sada bi tražile litar mleka za svoje dete. Dok smo bili u centru Prištine, kao da se ništa nije događalo. Istina je i toga se dobro sećam. Sve dok to nije uticalo na sve, onda...

Anita Susuri: Da li se sećate dana, zapravo bila je noć, kada su počela bombardovanja?

Igbale Novosela Mehmeti: Naravno. Otkako smo mi, moja braća napustila svoje kuće. Pozvala sam ih i rekla, “Vratite se svojim kućama.” Moj brat je bio u inostranstvu, Sabrija još nismo videli, bio je u Alba... u Turskoj... u Švedskoj sa porodicom. A onda je iz Švedske otišao u Albaniju. U Albaniji je počeo da gradi i bili smo u kontaktu preko telefona. Neko je otišao pravo kod njega u noći bombardovanja, Bedri i njegova deca, moj najmlađi brat. Seltin je otišao. Nismo imali pasoše, nismo imali načina da pobe gnemo ili odemo u inostranstvo. A ja sam govorila, “Neću da napustim Kosovo, nikada neću napustiti Kosovo. Oni samo lažu.”

Kupovali smo hranu i stvari i čuvali ih u slučaju da se nešto desi, ostali bismo kod kuće. Noć bombardovanja, Kuštrim... ostali su na balkonu celu noć, [on] i Bedri i oni su izašli. Policijska [stanica] ovde je bombardovana. “Striče, vidi! Nikada više nećete morati da budete svedoci onoga što ste uradili.” Bila je to velika radost za nas. Sin mog brata bi nam iz Albanije rekao, “Poleteo je [avion]” jer bi se očigledno bombardovanje odatle videlo unapred. “Sačekajte ovoliko [aviona] jer su na putu.” Bila je to velika radost za sve Albance, čekali smo naše spasioce.

Razgovarala sam sa svojim bratom ranije. Razgovarala sam sa Sabrijem kada bih išla kod njega u posetu sa drugim pasošem, “Šta ću kad Kosovo bude oslobođeno bre, reci mi da li ima šanse da bude oslobođeno?” [Rekao je] “Znate šta, kada čujete nemačke tenkove na Kosovu, tada će Kosovo biti oslobođeno.” [Pitala sam] “Šta bi bilo sa Srbima” “Srbi? Biće ti ih žao i plakaćeš.” “Ne,” rekla sam, “nikada neću plakati, možda će mi biti žao” (smeje se). Rekla sam, “Možda će mi biti žao,” što je tačno jer mi je kasnije bilo žao. Kad se rat završio, bilo mi je žao jedne žene. Kada smo se vratili, rekla je,

“Hoćeš li mi kupiti veknu hleba?” Verujte, bilo mi je žao. I setila sam se bratovih reči, rekla sam, “Neću plakati, ali mi je žao.” Nije smela da izađe napolje, “Hoćeš li mi kupiti veknu hleba?”

Dakle, bila je velika radost za sve Albance kada je Srbija bombardovana. I odlučila sam da ne izlazim iz kuće i nisam izašla i ostala sam kod kuće. Moj najmlađi brat Bedri je izašao ujutro. Uzeo je svoju decu svojim kolima i otišao. Rekao sam, “Uzmi mog sina, jednog od njih.” Jašar, moj drugi, se baš uplašio. Rekao je, “Ne pitajte me to, sestro, sva moja deca su odrasla. Nešto bi im se moglo desiti, ja ne mogu ništa, ne mogu uzeti tvoje! Nešto bi se moglo dogoditi i tvom detetu [dok ga ja pazim].” Dakle, ostali smo kod kuće sa svom decom. “Vratite se,” govorila sam, “svojim kućama.” On je ubijen...

Anita Susuri: Bajram Kelmendi.

Igbale Novosela Mehmeti: Bajram Keljmendi i moja porodica prisustvovali su njegovoj sahrani. Dečaci sa još sedam-osam ljudi otišli su i sahranili ga. Bili smo u Dragodanu i bili bliže. A kada se sahrana završila, rekla sam, “Ostanite!” Ceo grad je bio prestravljen, bilo je problematično i kupiti hleb. Hleb bi dostavljala policija, *magjup*²² iz mahale. Bajram, za bajramski ručak, imali smo goste. U mojoj kući je bilo dvadeset ljudi. A prolazile su gomile ljudi, odozdo, sa ulice, [rekla bih im] “Vratite se!” Rekli su, “Videćeš kad ti stave pištolj u usta, videćeš kako ćeš se vratiti.”

Pucnji su se čuli kod naše kuće, skoro su pogodili Kuštrima, mog najstarijeg sina. Nekoliko puta je pokušao da se uključi u rat. Jedne noći je zakasnio, jako sam se zabrinula, skoro sam poludela. Rekao je, “Rekli su nam, ‘Nemamo oružje, nemamo hranu da vam damo. Budite spremni, ako se nešto desi javićemo vam.’” I bili smo primorani da izađemo iz kuće, da idemo sa decom, bila su dva-tri automobila. “Neću da napustim Kosovo, neću da idem u inostranstvo, odavde.!”

Anita Susuri: Da li vas je policija ili vojska isterala ili ste otišli sami?

Igbale Novosela Mehmeti: Policija, vojska su nas isterali, zato kažem da smo čuli pucnje. Vikala sam, “Vratite se!” Došli bi u našem pravcu sa kraja Dragodana. A tu su bili žene i deca, “Vratite se!” Pitala sam ih kuda idu. Gomila žena mi je rekla, “Videćeš kad dođu.” I oni su dolazili, u našem pravcu. A onda smo čuli pucnje prema našoj kući. U tom trenutku, svi su se pridružili gomili i ja sam rekla, “Gde? Hajdemo kod moje braće.” Ali nema šanse, bilo je strašno tamo u Dodoni. Otišli smo kod komšije. Čuli smo pucnjeve, verovatno su ubijali ljude. Niko od članova moje porodice nije bio tamo. Pobegli su kako god su mogli. Odatle smo otišli u jednu od kuća mog zeta.

Anita Susuri: U Prištini, zar ne?

²² *Magjup* je rasna uvreda. Termin obično označava rasnu inferiornost, neobrazovanost i “zaostalost” i koriste ga mnoge kulture na Balkanu kada govore o pripadnicima romske zajednice. U ovom slučaju, sagovornica misli na kvartove koji su uglavnom bili naseljeni pripadnicima romske zajednice.

Igbale Novosela Mehmeti: U Prištini smo išli na tri ili četiri različita mesta, pošto su moji zetovi u Prištini, tri različite kuće. Otišli smo u Bregu i Diellit [komšiluk], u njegovu [kuću], i odatle, oni... mi smo prespavali tamo, pridružila su se i deca mog drugog zeta, bilo je previše članova porodice. Zamislite, sutradan je neko ostavio pismo na vratima. "Odlazite," pisalo je, "ili ćemo vas oterati." "Nećemo otići," govorili smo, "ne želimo da idemo." Ali onda smo otišli kod mog drugog zeta i ta noć je bila užasna. Policija nas je opkolila dok smo bili unutra, a Kuštrim i sin mog zeta, imali su revolver i rekli, "Hoćemo, pucaćemo."

Čula sam ih kako dolaze, policija je ušla u kuću, a ja sam zatvorila zadnja vrata jer nisam htela da ih pustim da uđu. Neko je rekao, "Ovde su." "Nisu, deca su otišla tim putem." Izašli su kroz prozor, sa prvog sprata, skočili su kroz prozor, Kuštrim, zajedno sa sinom mog devera. Sin mog devera je bio malo krupniji i povredio se. Pobegao je iza kuće, čuli smo pucnje, neko je pobegao. Bilo je strašno, stvarno sam se uplašila. Pobegli su, a mi smo čekali na vratima. "Beži!" Uzeli su Fadilov auto. Jedva su mi ga vratili, stvarno sam se uplašila, Kuštrima nije bilo. Tražili smo ga na drugoj strani, otišli smo na drugu stranu, sve dok komšije nisu pokazale na nas, "Bežite!"

Otišli smo kod mog devera, ovog puta drugog, u Bregu i Dielitu, i on ima stan, pa smo otišli u njegov stan. Bili smo uplašeni. Vraćala sam se još jednom u krug, razmišljajući šta je moglo da mu se desi, da li je negde ubijen. Na njegovu sreću, blokiran je [put], izgoreo je auto i nisu mogli da prođu, vratili su se na drugu stranu. Vratili smo se u kuću, počeli su da mi govore, "Ne budi tužna." Pobesnela sam, "Kako možeš da mi kažeš 'nemoj da budeš tužna?'" A onda sam malo kasnije videla Kuštrima kako dolazi niz put. Komšije preko puta su mu otvorile vrata, bio je kod njih dok se situacija nije smirila. Nosio je par njihovih cipela, pošto je bos izašao iz kuće, nije imao šta da obuče. I oni [članovi porodice] su vikali sa prozora, rekli smo im, "Tiho!" {pretvara se da zatvara usta} niz ulicu jer neko može da čuje. Bila je velika radost kada je ušao na vrata. I pomisliti da će se posle (plače) razboleti. I mi smo odlučili da odemo. Nema više ničeg, nemamo šta da čekamo, odlučili smo da i mi odemo.

Četvrti Deo

Anita Susuri: Dok ste se kretali po Prištini, u kakvom je stanju bila Priština u to vreme?

Igbale Novosela Mehmeti: Bila je u užasnom stanju. Fadil i ja smo dva puta otišli po namirnice jer smo nekoliko dana ostali u kući mog zeta. Otišli smo u Dragodan po namirnice jer su sačuvali za nas, govorila sam, "Ne izlazim iz kuće, ostaćemo kod kuće." Sećam se jednom, bili smo nas dvoje, u studentskom domu. Prošli smo kroz njega, i oboje smo bili opkoljeni. "Stoj! [govori na srpskom] Kuda ćeš?" Stavili su nas uza zid {podiže ruke kao da je uza zid}. "Gde idete?" [Odgovorili smo] "Idemo kući." Proverili su nam džepove. Na sreću, našli su [samo] dve-tri stotine maraka u Fadilovom džepu, mi smo pokušavali da izdvojimo nešto da ponesemo sa sobom jer nismo znali šta će biti sa nama.

Oni... šutirali su nas. Jedan od njih je viknuo, "Udrite, šta čekate!" [govori na srpskom] a ja, bila sam spremna, oni bi pucali, bilo nas je dvoje. Zato što ostali nisu smeli da izađu iz kuće (smeje se). Ali i to smo preživeli. Došli smo u... Dragodan, Arberija, to je bila vojna zona, bila je okružena crvenom trakom svuda okolo od kada su se tamo naselili. Jedna osoba nam je rekla, "Propustiću vas, ali oni gore neće." Rekla sam, "Pokušavamo da odemo kući," a kada smo otišli kući, napunili smo vreću mesom i hranom. Bilo nas je dosta kod devera i nismo imali šta da jedemo. Ceo grad je bio užas, na sve strane... i bilo je tako.

Anita Susuri: Ostali ste u Prištini sve vreme, vi...

Igbale Novosela Mehmeti: Ne, otišli smo. Otišli smo samo malo, a onda smo ostali. Možda je bio kraj aprila, nisam sigurna, otišli smo na 30 dana, mislim. Otišli smo, zamislite, nakon što smo jednom otišli, bili smo u kolonama. A oni su nam rekli, "Ne, dogovor je postignut, nazad!" Ostali smo četiri dana na granici, u Blacu,²³ na granici u pravcu Šara, ne u pravcu Kačanika, u pravcu Eleza Hana. Tu smo ostali četiri dana, smrzavali smo se, u nekom trenutku smo zapalili vatru da se zagrejemo, jeli bismo hranu koju su nam dali. Doneli su nam pomoć, hranu, da bar nahranimo decu. Samo Jašar nije bio kod mene, sestra ga je povela kada je otišla u inostranstvo. Pošto se jako uplašio, moja sestra ga je odvela. Nisam znala, ne znam koliko dugo nisam znala ništa o tome šta mu se dešavalo.

I zamislite, došli su ljudi pri zdravoj pameti i rekli nam, "Dogovor je postignut, vratite se, šta čekate, niko vam više neće smetati." Neki automobili su se vratili, "Hoćemo li se vratiti?" "Hajde da se vratimo." U povratku, kada smo stigli u Veternik, na toj strani je bilo mnogo bradatih muškaraca, koji su uperili svoje velike noževe u nas. "Kuku, gde idemo?" {sastavlja ruke}. Opet smo se vratili i ostali četiri-pet dana, išli smo tamo i nazad. Došli smo u Dragodan. U Dragodanu, ispred naših ulaznih vrata, bio je automobil otvorenih vrata, unutra je bio mrtav čovek. Bili smo užasnuti, prestrašeni. I vratili smo se, otišli smo u kuću drugog zeta. Tu smo ostali još dva-tri dana.

Sada smo razmišljali kako da nađemo način da odemo. U nekom trenutku su bili autobusi. I mislim da smo tamo ostavili auto i otišli autobusom. Ostavili smo auto, ušli smo u autobus. Oni bi prevozili ljude. I zaustavili su nas na granici, oni [granična patrola] su ušli u autobus, pre granice, ušli su u autobus i izabrali dečake [da vode sa sobom]. Bila sam užasnuta, moj sin je tada bio odrastao. Ne znam koliko je Kuštrim imao godina, rođen je '77, možda dvadeset godina, da. I podigla sam ćerku mog devera, "Lezi, da te ne primete. Stavite devojku u krilo da vam ne vide lice," pošto su birali [dečake].

Tukli su ih ispred autobusa, čuli smo buku. Bili smo užasnuti! Sve su nas izvukli iz autobusa. "Gde ideš?" "Idemo u Makedoniju." "Zašto?" Rekla sam, "Zato što se plašimo bombardovanja," mislila sam u sebi, zapravo se plašimo tebe, ali... "Plašimo se bombardovanja." I prešli smo granicu. I sad smo

²³ Blace je granični prelaz između Kosova i Makedonije gde su hiljade izbeglica bile zaglavljene nekoliko dana u martu 1999. godine, na početku intervencije NATO-a, bez mogućnosti da uđu u Makedoniju ni da ponovo uđu na Kosovo.

morali da čekamo na granici, bilo je tako strašno i haotično... Znae kako je tamo bilo, registrovali bi broj ljudi, kao da su životinje. "Otišlo je pet muškaraca, pet žena, četiri žene, četvero dece," tako je bilo.

[Intervju se ovde prekinuo]

Igbale Novosela Mehmeti: "Begaj, begaj" [govori na srpskom], to je bio Kuštrim, bio je visok. I jedan od njih mu se približio pendrekom da ga udari, "Zašto guraš?" I ja sam povikala. Zgrabio im je palicu iz ruku, spremali su se da ga jako prebiju ako ja ne umešam. "Odlazi," vikala sam, a onda su ostali viknuli: "Odlazi," rekla sam, "zar nas tamo nisu dovoljno pretukli, a sad hoćeš to i ovde da uradiš." Bio je veliki haos, bilo je strašno, ali on se izvukao. Prešli smo [granicu], [bili smo] u autobusu celu noć. I poslali su nas u Čegrane. Poslali su nas u Čegrane, a oni su se nastanili u kampovima. Ali naš brat je ranije otišao tamo, Selatin, a ja sam tamo našla i svog sina Jašara kada sam otišla.

Bili smo u kući koju su nam ostavili neki Albanci iz Makedonije. Dočekali su nas kao porodicu, sve nas u svojim kućama. Ali nisu mogli da nam daju hranu jer nisu imali dovoljno za sebe, pa smo morali da čekamo hranu. Bilo je strašno ići po pomoć i tražiti hranu. Nekad smo se navikli (smeje se), navikli smo se kad-tad, izašli bismo po to. A moj treći sin je bio u Engleskoj. Oboje smo ostali bez posla, deca su odrasla, četvero dece, kako bismo ih izdržavali? Ljudi bi plaćali da pošalju članove svojih porodica u inostranstvo. I razmišljali smo koga da pošaljemo, mislila sam, ako pošaljem svoja dva najstarija, ne bi se vratili. Onaj koji je imao 16 godina bio je više... da se brine o sebi, više...

Anita Susuri: Snalažljiv?

Igbale Novosela Mehmeti: Snalažljiviji. Mislila sam, kad bi otišao, u nekom trenutku bi se vratio. I... kada sam ga spremila i ispratila svog 16-godišnjeg sina, bio je odličan đak, ali je u trećoj godini srednje škole je morao da napusti školu. Bilo je strašno. Otišao je tamo, dočekao ga je sin mog devera i odmah je našao posao. I odmah je počeo da nam šalje novac. U Čegrane poslao 500 maraka. Bilo je tužno videti ga kako troši novac, ali... (smeje se). I vratili smo se na Kosovo verovatno prvim autobusom koji se vratio.

Anita Susuri: Kako ste primili vest da je Kosovo oslobođeno?

Igbale Novosela Mehmeti: Pa, sve vreme, nismo imali ništa drugo da radimo osim da slušamo vesti na radiju koliko god smo mogli. I bili smo srećni, to je bila velika radost koju ne mogu da opišem. I moj brat se vratio iz Albanije, brat kojeg nismo videli godinama, vratio se i on. Samo on, ne i njegova porodica, samo se on vratio i mi smo ponovo bili zajedno. Vraćali smo se autobusima, a oni koji su nam rekli, "Iseći ćemo vas noževima," pripremali su svoje traktore. Sada su oni bežali, a mi smo se vraćali svojim kućama.

Kada smo se vratili, otišli smo pravo kući. Vratio se i naš brat Sabri, koji nije bio na Kosovu dvadeset godina. Moja sestra nikada nije otišla, moja sestra Magbule koja je bila medicinska sestra i njena tri sina. Baš smo se brinuli za nju, njenu sreću, kod kuće... imala je mnogo Srba u komšiluku. I ostala je u svojoj kući sve vreme. Baš smo se uplašili, ali niko joj nije smetao. Spremila je ručak i čekala nas. Neki od nas su došli autobusom, neki kolima. Moj brat je rekao, "Uopšte neću da idem u kuću, hoću da idem na groblje," jer su nam otac i majka umrli, umrli su, on nije video nikog od njih. Otišli smo pravo na groblje. Moja majka je majka Naile, on je svoj spa nazvao Nana Naile [Majka Naile]. Nazvao ga je po našoj majci.

Anita Susuri: Vaša majka?

Igbale Novosela Mehmeti: Da, da, ja sam ćerka majke Naile.

Anita Susuri: Je li tako? Nisam znala.

Igbale Novosela Mehmeti: Ja sam ćerka majke Naile.

Anita Susuri: A, dobro.

Igbale Novosela Mehmeti: I otišli smo na groblje, trava je izrasla preko njih ovako visoko {stavi ruku na grudi}, jedva smo mogli da nađemo grobove naših roditelja. A onda smo se vratili kod naše sestre i ručali.

Anita Susuri: U kakvom ste stanju našli svoju kuću, [i] Prištinu?

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, Priština nije toliko oštećena koliko je mogla da bude. Nije izgorela, samo su dve kuće izgorele u Arberiji. Očigledno su je sačuvali za sebe, mislili su da će se vratiti jer da znaju da će je izgubiti, nikada ne bi otišli iz Prištine u tom stanju. Nije bilo velike štete. Bilo je krađa, vrednih stvari koje su ljudi [ukrali]. Ali, oni su provalili u naše kuće, uzeli su neke vredne stvari. Imao sam nešto svog zlata na tavanu, pošto sam imala mnogo zlata. Sakrila sam to negde, mislila sam, ako mi izgori kuća, neka gori i zlato. Ništa mu se nije dogodilo. [Ali] Bio je nered, bilo je strašno što nismo mogli da uđemo u dvorište, trava je narasla tako visoko.

Vratili smo se, počistili se, bili smo srećni. Rekla sam, "Bog nas nije kaznio," pošto nismo oštećeni, svi smo se vratili svojim kućama. Vratio se i Sabri, koji se nije vraćao mnogo godina. Tokom tog leta bilo bi mi žao ljudi jer su govorili, "Ovo ih je poubijalo ovde, ovoliko ih je tamo ubilo." Govorila sam, "Bog nas je zaštitio." Ali, teror je došao do mene kasnije. Krajem godine, Kuštrim se razboleo (plače).

[Intervju se ovde prekinuo]

Anita Susuri: Kako je tekao život posle rata?

Igbale Novosela Mehmeti: Posle rata smo se vratili, svi smo se vratili živi, i to je važno, niko nije poginuo. Iako smo patili, neko više, neko manje. Ali svi smo se vratili, i naša dalja porodica, naši stričevi i stričevi po majci i naša porodica, vratili smo se i... U selu su im spaljene kuće, jer je moj brat imao kuće [tamo]. Moj otac je imao svoje imanje, imali su kuće tamo, sve su spaljene. Dok je u gradu, u Prištini, Priština nije bila toliko oštećena. Sigurno su to sačuvali za sebe, Priština je manje oštećena.

Naša kuća nije oštećena, neke stvari su polomili, prevrnuli. Uzeli su neke vredne stvari, ali je kuća uglavnom bila u dobrom stanju. Deca su se vratila dobro, odrasla su, počela su da traže posao. Kuštrim je ušao u Crveni krst. Jašar je odmah počeo da radi za OEBS, oni su jako dobro znali engleski. Pozvali su me da se vratim na posao. Bila je velika radost vratiti se na posao posle toliko godina. Dva inženjera su došla u moju kuću i pozvala me nazad. Ne sećam se koliko smo dugo radili [bez plate], uzimali stvari od kuće, neki su uzimali čaj, nešto kafu, da popijemo, jer nismo imali plate ili bilo šta. Ali to je bila ta velika želja i radost.

Vratili smo se na posao, iznajmili smo našu kuću američkoj kancelariji. Tražili su da je iznajme, a mi smo to sredili i odmah izdali. Fadil nikako nije hteo, ali sve dok se Kuštrim nije razboleo i... bio zdrav, ko bi pomislio da će dobiti neku strašnu bolest. Baškim se vratio iz Engleske, ostao je tamo neko vreme i nisam ga videla dve godine. Imao je 16 godina [kada je otišao] i kada se vratio porastao je 20 centimetara. Sva naša porodica se ponovo okupila. Bila je to velika radost. Verujte, bilo mi je tako žao celo leto, plakala sam za ljudima koji su proglašavani mrtvima, jadne majke su ostajale bez dece.

U međuvremenu, Kuštrim je rekao, “Bolestan sam.” [Odgovorila sam] “Zašto bre?” “Boli me stomak.” “Kako te boli stomak?” “Idi u bolnicu,” rekla sam, “idi more u bolnicu.” Upravo sam se setila da sam zaboravila da napravim prvu sliku Kuštrima i mene u bolnici. Tamo su ga zadržali, a najžalosnije je u našem medicinskom sistemu što se čoveku pogoršava stanje dok se ne pronade dijagnoza. Bio je u bolnicama, kretao se oko dva meseca. Zamolite nekoga, pozovite nekog drugog, “Molim vas, pregledajte ga.” Mnogi njegovi prijatelji doneli su svoje pasoše, “Idite u inostranstvo sa našim pasošima.” I eto šta se desilo, uzeo je pasoš jednog svog prijatelja. Fadil je pokušao da mu produži pasoš, ali mu je neko očigledno napravio lažni, pa su mu u potpunosti uzeli pasoš.

Bili smo samo Kuštrim i ja. A kroz Tiranu je došao Sabri koji je bio u Albaniji. Otišli smo u Istanbul. Tamo je otkrivena njegova bolest. Bilo je strašno (plače). I da, čak i onaj ko ima toliko jak, taj... ostali smo tamo neko vreme, dobio je hemoterapiju. Vratili smo se u Prištinu. Bila je to užasna bitka. Kuštrim je imao devojkicu sa kojom je izlazio, a ona se nikada nije udavala, nije se udala već 20 godina. Ostala je blizu njega do poslednjeg trenutka. Pokušali smo da uradimo sve, ali na kraju ništa nije uspelo. Kuštrim je 16. januara 2002. umro (plače). Moj svet se okrenuo naglavačke. Ali, ipak sam pokušavala da idem dalje, celim grudima, ne želim da odustanem {briše suze}.

Moja porodica je bila veoma dobro finansijski. Nikada neću zaboraviti pomoć Kaćuše. Dala mi je slobodno mesecima. Dok sam vodila sina u različite bolnice da se leči, dala mi je lekarsko odsustvo, [rekla bi] "Neće biti problema." A onda sam uzela šest meseci slobodno bez plate i tri meseca drugi put. U nekom trenutku je rekla, "Moraš da odlučiš da li želiš da se vratiš, ja više ne mogu." A ja sam rekla, "Odustaću, ne mogu." Bile su to baš teške godine, baš teške za mene (plače).

U to vreme moj brat se vratio iz Švedske, napravio je nekoliko zgrada u Albaniji i otvorio kompaniju Dardania, prvu građevinsku kompaniju u Prištini. Zvali su me da idem tamo da radim, ali "ne mogu!" "Poći ćeš sa nama, svi smo zajedno." I ja sam se zaposlila, bila sam šef prodaje, radila sam u prodaji u to vreme. Da budem iskrena, bilo mi je žao moje dece. Imati porodicu koja je toliko bogata, a sada bih svoju decu ostavila bez novca. Dala sam sve od sebe i počela sam da gradim nešto i za sebe. Izdali smo našu kuću američkoj kancelariji koja nam je mnogo pomogla. Izdala sam je na pet godina. U stvari, ne znam koliko je vremena prošlo nakon lečenja Kuštrima. Vodili smo ga u američku bolnicu, u Tiranu, svuda smo ga vodili. Ali, bolest je bila toliko agresivna da nije mogli ništa da se uradi. I to se dogodilo.

Posle nekoliko godina, Taulant je završio srednju školu i želeo je da studira džez gitaru. Prijemni ispit je polagao u Austriji, u Gracu. Tamo je položio ispit i rekli su mu, "Šteta je da ostaneš ovde, Amerika je mesto za džez. Ovde nemate šta više da naučite." Rekao je, "Majko, ovako je prošlo, ali troškovi su ogromni," nije rekao da ide. Da budem iskrena, razmišljala sam i razmišljala o tome. Rekla sam sebi, potrošila sam toliko novca na Kuštrimove lekove, barem on tamo ide za nešto dobro.

Išlo nam je dobro, a ja sam malo počela da se bavim građevinom. Naš sin nam je doneo nešto [prihod] iz Engleske, radio je ne znam koliko godina. Izdali smo našu kuću američkoj kancelariji i to je bilo to. I finansijski nam je dobro išlo. Pokušali smo sa stipendijama i slično, ali nije bilo ništa. Bilo je oko 40 hiljada dolara godišnje. Poslala sam Taulanta u Ameriku. Postigao je uspeh u onome što je želeo, postao je jedan od najboljih. Prvo smo mu pomogli, a onda mu je škola dala poslednju godinu besplatnu. Radio je nešto za sebe, iako je bilo teško raditi u Americi jer nismo imali sredstava da mu šaljemo novac za kiriju između ostalog. On je to sam uradio. Sa sobom je poveo i svoju devojkicu. Sada su zajedno.

Anita Susuri: A vi... vi ste prekinuli sa poslom tamo i niste još stigli do penzije, ili? U Putnom preduzeću?

Igbale Novosela Mehmeti: Ne, otišla sam u penziju.

Anita Susuri: U penziji ste?

Igbale Novosela Mehmeti: Da, da. Da da. Došlo je vreme kada sam napunila 65 godina. Penzionisala sam se kada sam napunila 65 godina i ispunila sam 15 godina [rada] koji su potrebni. To je još jedna

velika nesreća, pa svi ljudi koji su tada bili otpušteni iz Srbije, oni [naš sistem] favorizuju njih [Srbiju]. Oni koji su otpušteni, ne mogu da dobiju penziju. Moraju da imaju 15 godina [rada] pre '89.

Anita Susuri: Gospodo Igbale...

Igbale Novosela Mehmeti: A ja...

Anita Susuri: Da, nastavite.

Igbale Novosela Mehmeti: Zaposlila sam se '71, tako da sam do '79 {misli na '89} dostigla potrebnih 15 godina, dobila sam beneficije, to zapravo nije penzija, ali sam uspela da je dobijem.

Anita Susuri: Htela sam da se vratim malo unazad jer ste mi rekli da ste i vi učestvovali u pomirenju krvnih osveta, ako možete da nam kažete nešto o svom iskustvu?

Igbale Novosela Mehmeti: U to vreme, Fljamur, [Eljamur Gaši](#) je živeo [iznajmljivao] u mojoj kući. Naša kuća je bila u Arberiji, a mi smo imali sprat dole. Zapravo, jednog dana sam mu rekla, on je iz stranke, Demokratskog saveza, rekla sam, "Zašto bre Fljamure samo sa Demokratskom ligom?" Rekao je, "Vi ste prva koja mi je donela tu listu da potpišem i ne želim da odem." Dakle, svi smo se trudili da nešto doprinesemo. Učestvovali smo nekoliko puta u krvnim pomirenjima i u tom velikom pomirenju...

Anita Susuri: U Verrat e Llukës?

Igbale Novosela Mehmeti: U Verrat e Llukës. Išli smo svi sa tim entuzijazmom, sa tom radošću što se dešava nešto dobro za Kosovo. Policija nas je jurila, bilo je nereda na povratku, jedva smo se vratili. Dakle, nisam direktno učestvovala jer nisam poznavala nijedan slučaj, ali sam išla na skupove, gde god da su se održavali.

Anita Susuri: Šta ste mislili o ovoj inicijativi, kako ste se osećali kada ste bili prisutni na tim pomirenjima?

Igbale Novosela Mehmeti: To je, to je... Ne znam šta da vam kažem, to su pomešana osećanja. Bilo je veoma teških slučajeva, neko kome je sin ubijen, a sada bi morali da se rukuju. Ali, to rade samo oni koji su jaki, oni koji imaju veliko srce. To me podseća na ono kada sam čitala knjigu Adema Demaćija: "Nisu hrabri oni koju podignu zločinačku ruku, već oni koji ispruže ruke za pomirenje." Dakle, uvek mi je to padalo na pamet. Bilo je suza radosnica, ali i pomešanih osećanja. Ali to je bio zaista dobar korak za Kosovo. Bilo je blizu... ostavljanja starih običaja, pružanja ruke pomirenja, ujedinjenja.

Anita Susuri: Da li se sećate nekog konkretnog slučaja? Ili onaj koji vas je ostavio, koji se urezao...

Igbale Novosela Mehmeti: Da budem iskrena, svi su bili vrlo konkretni. Ne znam koji da izdvojim jer su svi bili veoma dirljivi. U dirljivim slučajevima bilo je majki koje su oprostile krv svom sinu. Bilo je očeva koji su se pomirili. Bilo je sestara koje nisu imale nikog drugog, izgubile su jedinog brata... i te sestre su ispružile ruke. Dakle, veoma pomešana osećanja, mnogo gorčine, mnogo tuge. Ali, i ponos koji... jer su svi bili ponosni kada su se pomirili, našli su zajednički jezik.

Anita Susuri: Sigurna sam da je dan proglašenja nezavisnosti bio veoma važan za vas. Kakav je bio taj dan za vas?

Igbale Novosela Mehmeti: (smeši se) Da budem iskrena, neko vreme nakon toga sam radila u Klokotu, u banji Nana Naile.

Anita Susuri: Da li pripada vašoj porodici ili...

Igbale Novosela Mehmeti: To je od mog brata. Moj brat je vlasnik Nana Naile banje i dao joj je ime po našoj majci. Već dugo nije video moju majku, iako je dva puta išla kod njega sa pasošima različitih ljudi. Ali, nije bio ovde dvadeset godina. Moj otac ga nikada nije video nakon što je otišao. Sagradio mu je minaret u džamiji jer je naš otac bio veoma religiozan. On nije bio imam, ali je bio religiozan, bio je posvećen veri. Podigao je minaret u našem selu Makhunaj.

Dok je banju Nana Naile nazvao po našoj majci, Nana Naile. Iako je Sabri želeo da svoju ćerku nazove po njoj jer je njegovo poslednje dete bila devojčica. Rekao je, "Majko, želim da je nazovem po tebi jer više neću imati dece." "Ne," rekla je moja majka, "nikada je nećeš nazvati po meni, ona će me proklinjati. Želim da joj dam ime." I dala joj je ime Vjendita [alb. značenje: doći će dan], "Zato što će dan doći u nekom trenutku." I dala joj je ime Vjendita.

Dakle, kada je proglašena nezavisnost, bila sam u Klokotu. To je bila radost koju ne mogu da opišem, to je bio osećaj... Ne znam kako da kažem, to je bilo nešto za šta smo radili, rođeni smo i odrasli u tom duhu patriotizma, da vidimo nešto [dobro] za Albance. Sve vreme smo govorili, "Samoopredeljenje, sloboda, demokratija, nezavisnost" i sada je došao taj dan. Da budem iskrena, da nisam... da nisam tugovala za svojim sinom, bila bi to neopisiva radost (plače).

Anita Susuri: Gospodo Igbale, ako postoji nešto što biste želeli da dodate, nešto što vas nisam pitala ili nisam znala...

Igbale Novosela Mehmeti: Samo želim da vam kažem kako sam postala vozač sa 68 godina (smeje se).

Anita Susuri: U redu (smeje se).

Igbale Novosela Mehmeti: Kako sam postala vozač sa 68 godina (smeje se).

[Intervju se ovde prekinuo]

Igbale Novosela Mehmeti: Kupili smo imanje u Albaniji. Imali smo tu veliku želju za Albanijom, a zapravo su Albanija i Kosovo jedno. Sada nemamo granice, nemamo ništa [što nas deli]. Dobila sam albansko državljanstvo. Iako traže puno dokumenata, to je kao da dobijete nemačko državljanstvo (smeje se). I dok sam tamo provela celo leto, videla sam tolike žene sa sela kako se voze, rekla sam sebi, “Pokušaću...” Imala sam stotinu prilika [da dobijem dozvolu], ali čim su deca malo porasla, finansijska situacija je bila ta koja je... neka moji sinovi dobiju dozvolu. A onda, posle Kuštrima, nisam mislila da ću moći više da živim, a kamoli da vozim.

Dakle, sve ide s vremenom. Rekla sam sebi, “Znaš šta? Pokušaću. Ne verujem da ću moći da postanem vozač, ali ću bar pokušati.” I upisala sam auto-školu u Keretu. I otišla sam da ih pitam, “Da li postoji vremensko ograničenje, starosna granica?” (smeje se). Rekli su, “Ne, ne postoji starosna granica. Ako vam lekar da lekarsko uverenje koje kaže da možete da vozite,” rekli su, “nema problema.” Zapravo mi je bilo dobro u zdravstvenom smislu i vežbala sam nekoliko dana. Zapravo, tokom vežbi, tokom predavanja, instruktor bi postavljao pitanja, rekao je, “Kako te nije sramota? Ona bi mogla biti tvoja majka i ona to bolje razume.” ja bih se smejala. Ne kao majka, nego tvoja baka (smeje se).

I položila sam vozački ispit. Dobro sam vežbala jer je Keret ravno mesto koje ima dovoljno prostora za vežbanje. I ja sam to napisala, u Albaniji obično napišu “novi vozač,” i to stave na papir na autu, da drugi paze (smeje se). I našalila bih se, “Novi vozač? Kad me neko zaustavi, ja sam starica, kako sam ja novi vozač?” (smeje se). A sada idem tamo sama. U stvari, od nedavno Fadil ima problem sa očima, ne vidi dobro, ne može da vozi, pa ga ja vozim. Iako je uplašen, ja mu kažem, “Nisam se plašila tebe 45 godina, a ti se sad plašiš.” Ali, začudo, žene su i dalje diskriminisane u našem narodu. Kao da se plaše žena [vozača].

Išli smo negde, a kada smo stali na granicu, Fadil je bio sa strane da nam da dokumenta, jer je kabina bila na toj strani. A on ga je upitao, “Jesi li uplašen?” Rekao je, “Ne, zašto?” Rekao je, “Vozi te stara žena.” Rekla sam, “Vau, nadam se da ćeš ostariti, do kada će ova diskriminacija žena trajati?” Rekla sam, “On je mnogo stariji od mene” (smeje se). Rekla sam, “Da me je vozio on, da li bi mene pitao ‘Da li se plašiš da te vozi starac?’” Dakle, postala sam vozač pod stare dane.

Anita Susuri: U redu, ako postoji još nešto...

Igbale Novosela Mehmeti: Ne znam, imam mnogo, ne želim da ulazim u bilo šta drugo (smeje se). Nadam se da je prošlo...

Anita Susuri: Hvala vam puno na strpljenju i vašem vremenu.

Igbale Novosela Mehmeti: Hvala vama na pozivu.

Anita Susuri: Nema na čemu.